

Tahiyyat Duası ile İlgili Rivâyetlerin İsnad ve Metin Tahlili

The Isnad and Text Analysis of the Narrations Related to the at-Tahiyyat Prayer

Öz

Namaz, bir insanın yaratılış gayesine uygun olarak Yüce Allah'a kulluğunu gösterebileceği, İslâm dininin en önemli ibadetlerinden birisidir. Namaz ibadetinin gerek kılınmış şekli olarak gerekse okunacak sure ve dualar açısından birtakım kuralları vardır. Dolayısıyla namazın geçerli olabilmesi için bu kuralların yerine getirilmesi gerekmektedir. Namaz kılarken ellerin kaldırılması uygulamasında olduğu gibi okunacak dualar noktasında da mezheplerin uygulamalarından kaynaklı birtakım farklılıklar bulunabilmektedir. Bu dualardan bir tanesi de Tahiyyat duasıdır. Bu çalışmanın amacı Tahiyyat duasının okunuşuna yönelik mezheplerin farklı uygulamalarına kaynak teşkil eden rivâyetleri tespit etmek, isnad ve metin açısından incelemek ve değerlendirmektir. Çalışmada araştırma yöntemi kullanılmıştır. Buradan hareketle mezheplerin, Tahiyyat duasının okunuşu ile ilgili olarak delil aldığı rivâyetleri tespit edebilmek için dört mezhebin kendi aslı kaynaklarına müracaat edilmiştir. Çalışmanın sınırlarını aşmamak için Mâlikî mezhebinin uygulaması da dikkate alınarak *Sahihayn* ve *el-Muvatta*'da yer alan rivâyetlerin tespiti yapılmış ve rivâyetlerin isnadı incelenmiştir. Daha sonra farklı senedlerle gelen rivâyetlerin metin yönünden tahlili yapılmış ve metindeki farklılıklar ortaya konulmuştur. İsnad incelemesi yapılırken cerh-ta'dil, tabakât ve ricâl kitaplarından yararlanılmıştır. Ardından rivâyetlerin isnad ve metin yönünden mukayeseli bir değerlendirmesi yapılmıştır. Tahiyyat duasının okunuş şekli ile ilgili mezheplerin görüşlerinin kaynağının Hz. Peygamber'den nakledilen rivâyetler olduğu görülmektedir. Okunuştaki farklılığın sebebi ise konu ile ilgili rivâyetler ve mezheplerin bu rivâyetleri tercih sebepleridir. Bu konu ile ilgili mezheplerin rivâyetler arası tercih sebebine dair yapılan çalışmalar bulunmakla birlikte tespit edebildiğimiz kadarıyla bu çalışmada yapıldığı şekilde rivâyetlerin isnadına yönelik onu nakleden râvilerin tamamının durumlarının cerh ve ta'dil yönünden incelenmesi ile ilgili bir çalışma yapılmamıştır. Dolayısıyla çalışmanın alana ve bu konu ile ilgili daha önce yapılan diğer çalışmalara katkı sunacağı ve meselenin daha iyi anlaşılması yönünden de faydalı olacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Hadis, Namaz, Tahiyyat duası, Teşehhüd, İsnad, Metin.

Abstract

Prayer is one of the most important worships of the religion of Islam, in which a person can show his servitude to Almighty Allah in accordance with the purpose of his creation. Prayer worship is a form of worship that has some rules both in terms of the way it is performed and the surah and prayers to be read. Therefore, these rules must be fulfilled in order for the prayer to be valid. As in the practice of raising hands while praying, there may be some differences in the prayers to be read due to the practices of the sects. In this context, one of these prayers is Tahiyyat prayer. This study aims to identify the narrations that serve as a source for the diverse practices of Tahiyyat prayer among different sects, and to evaluate these narrations in terms of their isnad (chain of transmission) and text. The research methodology employed in this study involved consulting the original sources of each sect in order to determine the narrations upon which they relied with respect to the recitation of Tahiyyat prayer. To stay within the scope of the study, the narrations in *Sahihayn* and *al-Muwatta* were selected and the isnads of these narrations were examined with regard to the practice of the Maliki sect. Then, the narrations with different isnads were analyzed in terms of text and the differences in the text were revealed. The books of jarh tadil, tabaqat, and rijal were consulted during the examination of the isnad. Finally, a comparative evaluation of the narrations was conducted based on both the isnad and text. It is seen that the source of the views of the sects about the way of reading Tahiyyat prayer is the narrations transmitted from the Prophet Muhammad. The reason for the difference in reading is the narrations related to the subject and the reasons for preferring these narrations of the sects. Although there are studies on the reason for the sects' preferences among the narrations on this subject, this study is unique in that it examines the isnad of the narrations and evaluates the states of all the narrators who transmitted it in terms of jarh and tadil. Therefore, it is thought that this study will contribute to the field and other previous studies on this subject and will be useful in terms of better understanding of the issue.

Keywords: Hadith, Prayer, at-Tahiyyat prayer, Tashahhud, Isnad, Text.

Mustafa AYDIN

Dr. Öğr. Üyesi., Mersin Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Hadis Anabilim Dalı/Lecturer Dr., Mersin University Faculty of Islamic Sciences Department of Hadith.

maydin@mersin.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0002-3720-0458>

<https://ror.org/04nqdw39>

Makale Türü-Article Type: Araştırma Makalesi/Research Article

Geliş Tarihi/Received: 31.01.2023

Kabul Tarihi/Accepted: 22.03.2023

Yayın Tarihi/Date Published: 25.03.2023

Atf / Cite as: Aydın, M. (2023). Tahiyyat Duası ile İlgili Rivâyetlerin İsnad ve Metin Tahlili. *Turkish Academic Research Review*, 8 (1), 207-230.

Değerlendirme/Peer-Review: Ön İnceleme: İç Hakem (Editörler). İçerik İnceleme: İki Dış Hakem/Çift taraflı körleme. Single anonymized-One internal (Editorial Board). Double anonymized-Two external.

Benzerlik Taraması/Plagiarism Checks: Yapıldı-Turnitin/Yes-Turnitin.

Yayıncı/Published: Published by Mehmet ŞAHİN Since 2016- Akdeniz University, Faculty of Theology, Antalya, 07058 Turkey.

Etik Beyan/Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynağında belirtildiği beyan olunur. / It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited. Mustafa Aydın

Çıkar Çatışması/Conflicts of Interest: Çıkar çatışması beyan edilmemiştir. / The author(s) has no conflict of interest to declare.

Finansman/Grant Support: Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır. / The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.

Etik Bildirim/Complaints: turkisharr@gmail.com

Telif Hakkı & Lisans/Copyright & License: Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını **CC BY-NC 4.0** lisansı altında yayımlanmaktadır. / Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the **CC BY-NC 4.0**.

Giriş

Tahiyyat duası namazda oturuş (ka'de) esnasında belirli lafızlarla okunan özel bir duadır. Namazın geçerli olabilmesi için özellikle son oturuşta (ka'de-i ahîre) okunması gerektiğinden dolayı diğer dualardan farklı olarak önemli bir yere sahiptir. İçerisinde geçen kelime-i şehâdetten dolayı namazda Tahiyyat duasını okumayı ifade etmek için bir fıkıh terimi olarak “şehâdet getirmek, tahiyatta oturmak, şahitlik istemek” anlamına gelen “teşehhüd” kavramı kullanılmaktadır (Atar, 2011, s. 563). Tahiyyat duasının okunuş şekli açısından mezhepler arasında birtakım farklılıklar bulunmaktadır.

Hanefî ve Hanbelîler, Abdullah b. Mes'ûd'dan nakledilen şu Tahiyyat duasını okumaktadırlar: “*et-Tehiyâtü lillâhi ve's-Salevâtü ve't-Tayyibât. es-Selâmü aleyke eyyühe'n-Nebiyü ve rahmetullâhi ve berakâtüh, es-Selâmü aleynâ ve alâ ibâdillâhi's-sâlihîn. Eşhedü en lâ ilâhe illallah ve eşhedü enne Muhammeden abdühü ve Resûlühü*” (Serahsî, 2008,1/52; İbn Kudâme, 2015, s. 1/279).

Şâfiîler, Abdullah b. Abbâs'tan nakledilen şu Tahiyyat duasını okumaktadırlar: “*et-Tehiyâtü'l-mübârekâtü's-salavâtü't-tayyibâtü lillâhi es-Selâmü aleyke eyyühe'n-Nebiyü ve rahmetullâhi ve berakâtüh, es-Selâmü aleynâ ve alâ ibâdillâhi's-sâlihîn. Eşhedü en lâ ilâhe illallah ve eşhedü enne Muhammeden Resûlullah*” (Şâfiî, 2003, s. 156-158).

Mâlikîler ise Hz. Ömer'den nakledilen şu Tahiyyat duasını okumaktadırlar: “*et-Tehiyâtü lillâhi ez-Zâkiyâtü lillâhi et-Tayyibâtü's-Salevâtü lillâhi es-Selâmü aleyke eyyühe'n-Nebiyü ve rahmetullâhi ve berakâtüh, es-Selâmü aleynâ ve alâ ibâdillâhi's-sâlihîn. Eşhedü en lâ ilâhe illallah ve eşhedü enne Muhammeden abdühü ve Resûlühü*” (Sahnûn, t.y., s. 1/226).

Bu rivâyetlerin yanında bir de Basralıların Ebû Mûsâ el-Eş'arî'den naklettikleri belirtilen şu Tahiyyat duası bulunmaktadır: “*et-Tehiyâtü, et-Tayyibâtü, es-Salevâtü lillâhi es-Selâmü aleyke eyyühe'n-Nebiyü ve rahmetullâhi ve berakâtüh, es-Selâmü aleynâ ve alâ ibâdillâhi's-sâlihîn. Eşhedü en lâ ilâhe illallah ve eşhedü enne Muhammeden abduhü ve Resûlühü*” (Serahsî, 2008, s. 54).

Mezheplerin uygulamalarına delil teşkil eden bu rivâyetlerin kaynağı -çalışmanın sınırlarını aşmamak için- *Sahihayn ve el-Muvatta*'dan tespit edilerek, hadis ilmi yönünden isnad ve metin tahlili yapılmıştır. İsnadda yer alan râvîlerin cerh ve ta'dil ilmi yönünden durumları araştırılarak rivâyetlerin isnad ve sıhhat durumu ortaya konulmaya çalışılmıştır. Râvî incelemesi yapılırken farklı senedlerle yer alan aynı râvîlerin ilk geçtiği yerde değerlendirmesi yapılmıştır.

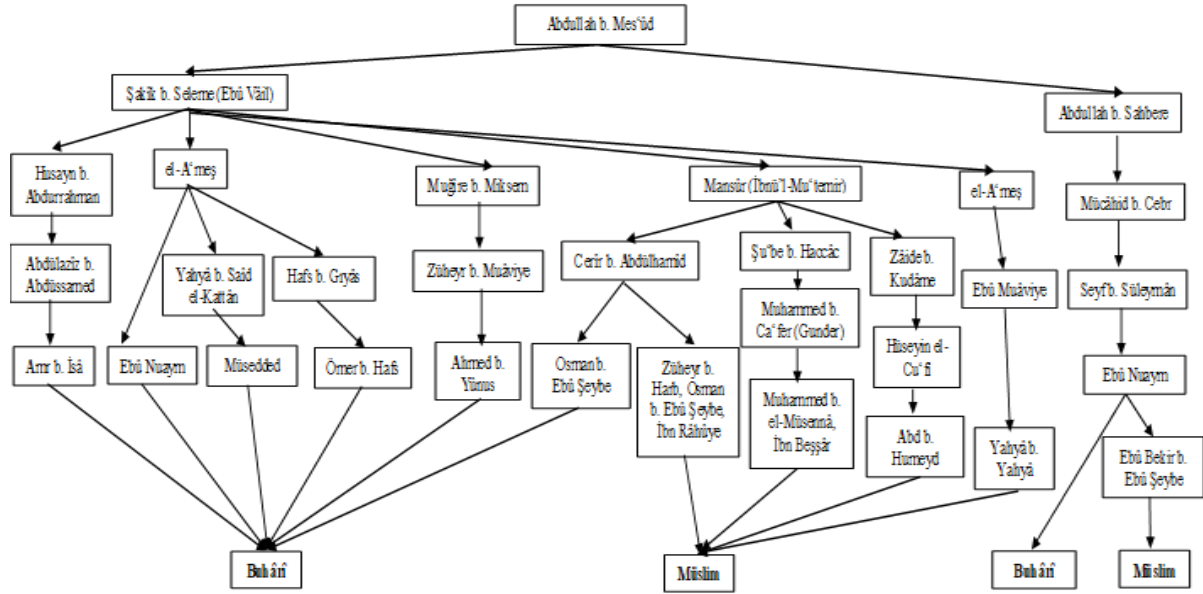
Metin tahlili yapılırken değişik senedlerle gelen metinler arasındaki farklılıklar ve bunların rivâyete olan etkisi konusunda okuyucuya bilgiler sunulmuştur. Teşehhüd veya Tahiyyat duası ile ilgili yapılmış çalışmalara bakıldığında bu konu ile ilgili olarak Selim Demirci'nin kaleme aldığı “Sahih Hadisler Arası Tercih Sebepleri Açısından Teşehhüd Rivâyetleri” isimli bir makale bulunmaktadır. Bu makalede teşehhüd ile ilgili farklı rivâyetlerin mezhepler tarafından tercih edilme sebepleri üzerinde durulmuştur (Demirci, 2016, s. 371-398). Bizim çalışmamız ise Tahiyyat duası ile ilgili rivâyetlerin fikhî yönünden ziyade özellikle hadis ilmi yönünden râvîlerin tamamının cerh ve ta'dil durumlarının incelenmesini de kapsayan isnad tahlili ile ön plana çıkmaktadır. Dolayısıyla bu çalışma daha önce yapılan çalışmalardan hem farklı ve hem de onlara katkı sunan bir özelliğe sahiptir.

A- Tahiyât Duası ile İlgili Rivâyetler

1. Abdullah b. Mes'ûd Rivâyeti

Tahiyat duası ile ilgili Abdullah b. Mes'ûd rivâyeti *Sahihayn'da* Ebû Vâil Şakîk b. Seleme ve Abdullah b. Sahbere isimli iki râviden nakledilmiştir. Ebû Vâil rivâyetinin on farklı isnadı bulunurken bunların altı tanesi Buhârî'nin, dört tanesi Müslim'in *Sahih*'inde yer almaktadır. Abdullah b. Sahbere rivâyetinin ise bir tanesi Buhârî'de, diğeri de Müslim'de olmak üzere iki isnadı bulunmaktadır. İsnadlar, râvi değerlendirmeleri bölümünde detaylı bir şekilde gösterilecektir. Ebû Vâil rivâyetinin metin yönünden en kapsamlısı dikkate alınıp ortak metin olarak 4. isnadın, Abdullah b. Sahbere rivâyetinde ise 1. isnadın metni verilmiştir. Rivâyetlerin kaynaklarda geçtiği yerler isnad tahlili yapılırken isnadların sonunda belirtilmiştir. Diğer metinler ayrı bir başlık altında tahlil edilecektir.

1.1. Rivâyetin İsnad Şeması

1.2. Ebû Vâil Şakîk b. Seleme Rivâyeti

حدثني شقيق، عن عبد الله، كنا إذا صلينا مع النبي صلى الله عليه وسلم قلنا: السلام على الله قبل عباده، السلام على جبريل، السلام على ميكائيل، السلام على فلان وفلان، فلما انصرف النبي صلى الله عليه وسلم، أقبل علينا بوجهه، فقال إن الله هو السلام، فإذا جلس أحدكم في الصلاة فليقل: التحيات لله، والصلوات، والطيبات، والسلام عليك أيها النبي ورحمة الله وبركاته، السلام علينا وعلى عباد الله الصالحين، فإنه إذا قال ذلك أصاب كل عبد صالح في السماء والأرض، أشهد أن لا إله إلا الله، وأشهد أن محمدا عبده ورسوله، ثم يتخير بعد من الكلام ما شاء

Ebu Vâil Şakîk b. Seleme'den rivâyet edildiğine göre Abdullah b. Mes'ûd şöyle demiştir: “Biz Hz. Peygamber ile birlikte namaz kıldığımız zaman, “kullarından önce Allah’a selam olsun. Cebrâil’e selam olsun. Mikâil’e selam olsun, falan ve falana da selam olsun” demiştik. Hz. Peygamber, namazı bitirince yüzünü bize döndü ve şöyle buyurdu: “*Şüphesiz Allah, Selâm’dır. Sizden biriniz namazda oturduğu zaman şöyle desin: “et-Tehiyâtü lillâhi ve’s-Salevâtü ve’t-Tayyibât. es-Selâmü aleyke eyyühe’n-Nebiyü ve rahmetullâhi ve berakâtüh, es-Selâmü aleynâ ve alâ ibâdillâhi’s-sâlihîn. Şüphesiz böyle dediği zaman bu gökte ve yerde bulunan Allah’ın her bir sâlih kuluna isabet eder. Eşhedü en lâ ilâhe illallah ve eşhedü enne Muhammeden abdühü ve Resûlühü. Sonra dilediği duayı seçebilir”*

1.3. Abdullah b. Sahbere Rivâyeti

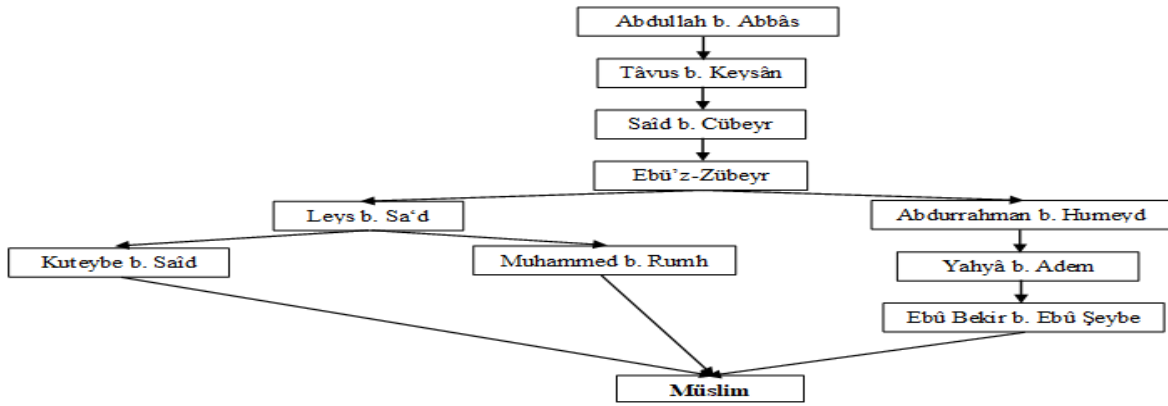
حدثني عبد الله بن سخبيرة أبو معمر قال: سمعت ابن مسعود ابن مسعود، يقول: علمني رسول الله صلى الله عليه وسلم، وكفي بين كفيه، التشهد، كما يعلمني السورة من القرآن: التحيات لله، والصلوات والطيبات، السلام عليك أيها النبي ورحمة الله وبركاته، السلام علينا وعلى عباد الله الصالحين، أشهد أن لا إله إلا الله، وأشهد أن محمداً عبده ورسوله وهو بين ظهراني، فلما قبض قلنا: السلام – يعني – على النبي صلى الله عليه وسلم

Abdullah b. Sahbere'den rivâyet edildiğine göre Abdullah b. Mes'ûd şöyle demiştir: Resûlullah (s.a.s.) ellerimden tutarak, Kur'ân'dan bir sûre öğretir gibi bana teşehhüdü şöyle öğretti: *“et-Tehiyâtü lillâhi ve's-Salevâtü ve't-Tayyibât. es-Selâmü aleyke eyyühe'n-Nebiyü ve rahmetullâhi ve berakâtüh, es-Selâmü aleynâ ve alâ ibâdillâhi's-sâlihîn. Eshedü en lâ ilâhe illallah ve eshedü enne Muhammeden abdühü ve Resûlühü.* O aramızdayken böyle derdik. Vefat ettikten sonra “es-selâmü” yani selâm Nebî'nin (s.a.s.) üzerine olsun” dedik”

2. Abdullah b. Abbâs Rivâyeti

Tahiyat duası ile ilgili Abdullah b. Abbâs rivâyeti *Sahihayn* içerisinde sadece Müslim'in *Sahih* 'inde yer almaktadır. Rivâyetin tahvil durumu dikkate alındığında üç isnadı bulunmaktadır. Rivâyetin ortak râvileri Tâvus b. Keysân, Saïd b. Cübeyr ve Ebü'z-Zübeyr'dir. İsnadlar, râvi değerlendirmeleri bölümünde detaylı bir şekilde gösterilecektir. Ortak metin olarak 1. isnadın metni verilmiştir. Rivâyetlerin kaynaklarda geçtiği yerler isnad tahlili yapılırken isnadların sonunda belirtilmiştir. Diğer metinler ayrı bir başlık altında tahlil edilecektir.

2.1. Rivâyetin İsnad Şeması

2.2. Rivâyetin Metni

عن طاوس، عن ابن عباس، أنه قال: كان رسول الله صلى الله عليه وسلم يعلمنا التشهد كما يعلمنا السورة من القرآن فكان يقول: التحيات المباركات، والصلوات والطيبات لله، السلام عليك أيها النبي ورحمة الله وبركاته، السلام علينا وعلى عباد الله الصالحين، أشهد أن لا إله إلا الله، وأشهد أن محمداً رسول الله وفي رواية ابن رمح كما يعلمنا القرآن

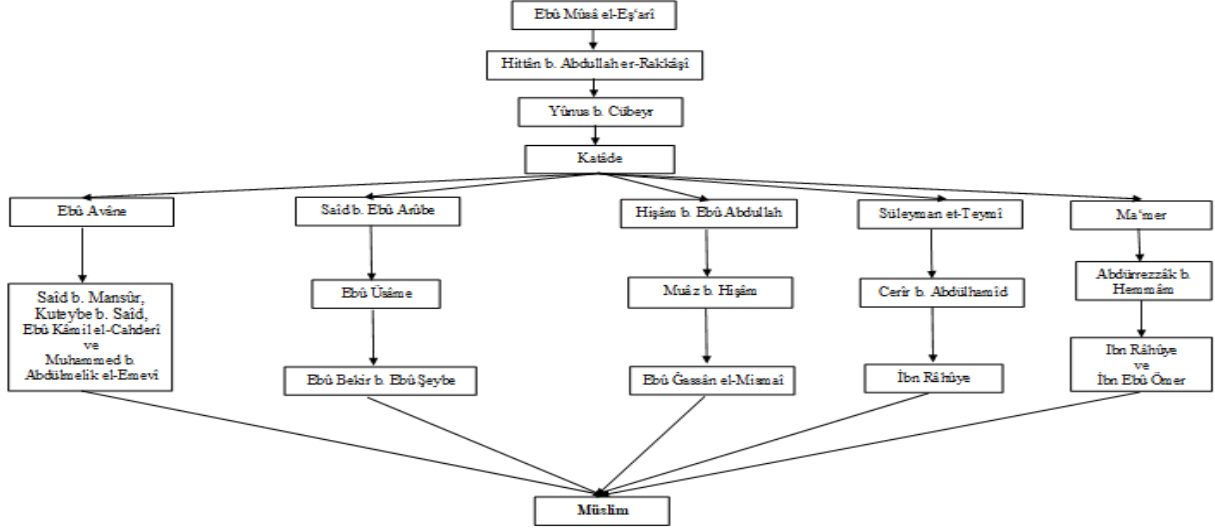
Tâvus b. Keysân'dan rivâyet edildiğine göre Abdullah b. Abbâs: “Resûlullah (s.a.s.) bize Kur'ân'dan bir sûre öğretiyor gibi teşehhüdü öğretiyordu” dedi ve şöyle söyledi: *“et-Tehiyâtü'l-mübârekâtü's-salavâtü't-tayyibâtü lillâhi es-Selâmü aleyke eyyühe'n-Nebiyü ve rahmetullâhi ve berakâtüh, es-Selâmü aleynâ ve alâ ibâdillâhi's-sâlihîn. Eshedü en lâ ilâhe illallah ve eshedü enne Muhammeden Resûlullah.* (Bütün tazim, artan bereketli şeylerin, dil, beden ve mal ile yapılan ibadetlerin hepsi Allah içindir. Ey Peygamberimiz, sana selâm olsun, Allah'ın rahmeti ve bereketi seninle olsun. Selâm, bizlere ve Allah'ın iyi kullarının üzerine de olsun. Ben şehadet ederim ki Allah'tan başka hiçbir ilâh yoktur ve yine şehadet ederim ki Hz. Muhammed O'nun Resûlü'dür). İbn Rumh'un rivâyetinde “bize Kur'ân'ı öğretir gibi” şeklinde yer almaktadır (Müslim, 1999, “Salât”, 60).

3. Ebü Mûsâ el-Eş'arî Rivâyeti

Tahiyat duası ile ilgili Ebü Mûsâ el-Eş'arî rivâyeti *Sahihayn* içerisinde sadece Müslim'in *Sahih* 'inde yer almaktadır. Rivâyetin tahvil durumu dikkate alındığında beş isnadı bulunmaktadır. Rivâyetin ortak râvileri Katâde,

Yûnus b. Cübeyr ve Hittân b. Abdullah er-Rakkâşî'dir. İsnadlar, râvi değerlendirmeleri bölümünde detaylı bir şekilde gösterilecektir. Ortak metin olarak 1. isnadın metni verilmiştir. Rivâyetlerin kaynaklarda geçtiği yerler isnad tahlili yapılırken isnadların sonunda belirtilmiştir. Diğer metinler ayrı bir başlık altında tahlil edilecektir.

3.1. Rivâyetin İsnad Şeması

3.2. Rivâyetin Metni

حطان بن عبد الله الرقاشي، قال: صليت مع أبي موسى الأشعري صلاة فلما كان عند القعدة قال رجل من القوم: أقرت الصلاة بالبر والزكاة؟ قال فلما قضى أبو موسى الصلاة وسلم انصرف فقال: أيكم القائل كلمة كذا وكذا؟ قال: فأرم القوم، ثم قال: أيكم القائل كلمة كذا وكذا؟ فأرم القوم، فقال: لعلك يا حطان قلتها؟ قال: ما قلتها، ولقد رهبت أن تبكعني بها فقال رجل من القوم: أنا قلتها، ولم أرد بها إلا الخير فقال أبو موسى: أما تعلمون كيف تقولون في صلاتكم؟ إن رسول الله صلى الله عليه وسلم خطبنا فبين لنا سنتنا و علمنا صلاتنا. فقال: إذا صليتم فأقيموا صفوفكم ثم ليؤمكم أحدكم، فإذا كبر فكبروا، وإذا قال {غير المغضوب عليهم ولا الضالين} [الفاتحة: 7]، فقولوا: آمين، يجبكم الله فإذا كبر وركع فكبروا واركعوا، فإن الإمام يركع قبلكم، ويرفع قبلكم، فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم: فتلك بتلك وإذا قال: سمع الله لمن حمده. فقولوا: اللهم ربنا لك الحمد يسمع الله لكم، فإن الله تبارك وتعالى، قال على لسان نبيه صلى الله عليه وسلم: سمع الله لمن حمده وإذا كبر وسجد فكبروا واسجدوا فإن الإمام يسجد قبلكم ويرفع قبلكم فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم: فتلك بتلك، وإذا كان عند القعدة فليكن من أول قول أحدكم: التحيات الطيبات الصلوات لله السلام عليك أيها النبي ورحمة الله وبركاته، السلام علينا وعلى عباد الله الصالحين، أشهد أن لا إله إلا الله وأشهد أن محمدا عبده ورسوله

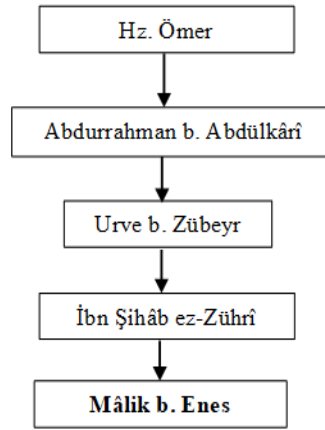
Hittân b. Abdullah er-Rakkâşî şöyle demiştir. Ebû Mûsâ el-Eş'arî ile birlikte namaz kıldım. Oturuş esnasında cemaatten bir adam "Namaz, iyilik (sadaka) ve zekâtla birlikte (mi) ikrar olundu?" dedi. Ebû Mûsâ namazı kılıp, ayrılırken "Şu sözü söyleyeniniz hanginizdi?" diye sordu. Cemaat sustu. Bunun üzerine "Şu sözü söyleyeniniz hanginizdi?" diye tekrar sordu. Cemaat yine sustu. O da "Bunu söyleyen herhalde sensin Yâ Hittân!" dedi. Hittân da "Ben söylemedim. Şüphesiz bundan dolayı beni azarlamandan korktum" diye karşılık verdi. Bunun üzerine cemaatten bir adam "Onu ben söyledim fakat bunu söylerken hayırdan başka bir düşüncem yoktu" dedi. Ebû Mûsâ'da "Siz namazınızda ne söyleyeceğinizi biliyor musunuz? Şüphesiz Resûlullah bize bir hutbe irâd ederek, sünnetimizi bize açıkladı ve namazımızı bize öğretti ve şöyle buyurdu: "Namaz kıldığınız zaman saflarınızı dik tutunuz sonra biriniz size imam olsun. Tekbir aldığı zaman, siz de tekbir alın. "Ġayri'l-mağdûbi aleyhim vele'd-dâllîn" dediği zaman "âmin" deyin ki Allah duanızı icabet etsin. O tekbir alıp, rükûa vardığı zaman, siz de tekbir alın ve rükûa gidin. İmam sizden önce rükû eder ve sizden önce rükûdan kalkar." Devamında Resûlullah (s.a.s.) şöyle buyurdu: "Bu, bu şekildedir. O "Semiallahü limen hamideh" dediği zaman "Allahümme Rabbenâ ve leke'l-hamd" deyin. Allah sizi işittir. Şüphesiz Allahü Teâlâ Nebisi'nin (s.a.s.) lisanıyla "Semiallahü limen hamideh" buyurmuştur. Tekbir alıp, secdeye gittiği zaman siz de tekbir alıp, secdeye gidin. İmam sizden önce

secdeye gidip, sizden önce secdeden kalkar.” Sonra devamında Resûlullah (s.a.s.) şöyle buyurdu: *“Bu da bu şekildedir. İmam oturduğu zaman sizin ilk sözünüz şu olsun: “et-Tehiyâtü, et-Tayyibâtü, es-Salevâtü lillâhi es-Selâmü aleyke eyyühe’n-Nebiyü ve rahmetullâhi ve berakâtüh, es-Selâmü aleynâ ve alâ ibâdillâhi’s-sâlihîn. Eşhedü en lâ ilâhe illallah ve eşhedü enne Muhammeden abdühü ve Resûlühü”* (Bütün tazim, güzel şeylerin, dil, beden ve mal ile yapılan ibadetlerin hepsi Allah içindir. Ey Peygamberimiz, sana selâm olsun, Allah’ın rahmeti ve bereketi seninle olsun. Selâm, bizlere ve Allah’ın iyi kullarının üzerine de olsun. Ben şahadet ederim ki Allah’tan başka hiçbir ilâh yoktur ve yine şahadet ederim ki Hz. Muhammed Allah’ın kulu ve Resûlü’dür.)

4. Hz. Ömer Rivâyeti

Tahiyat duası ile ilgili Muvatta’da yer alan Hz. Ömer rivâyetinin bir isnadı bulunmaktadır. İsnad, râvi değerlendirmeleri bölümünde gösterilecektir.

4.1. Rivâyetin İsnad Şeması

4.2. Rivâyetin Metni

عن عبد الرحمن بن عبد القارئ أنه سمع عمر بن الخطاب وهو على المنبر يعلم الناس التشهد يقول: قولوا التحيات لله الزاقيات لله الطيبات الصلوات لله السلام عليك أيها النبي ورحمة الله وبركاته السلام علينا وعلى عباد الله الصالحين أشهد أن لا إله إلا الله وأشهد أن محمدا عبده ورسوله

Abdurrahman b. Abdülkârî, Hz. Ömer’i minberde insanlara teşehhüdü öğretirken şöyle dediğini iştmişti: “Söyleyin: et-Tehiyâtü lillâhi ez-Zâkiyâtü lillâhi et-Tayyibâtü’s-Salevâtü lillâhi es-Selâmü aleyke eyyühe’n-Nebiyü ve rahmetullâhi ve berakâtüh, es-Selâmü aleynâ ve alâ ibâdillâhi’s-sâlihîn. Eşhedü en lâ ilâhe illallah ve eşhedü enne Muhammeden abdühü ve Resûlühü. (Tüm ta’zim, selamlama Allah içindir. Salih ameller Allah içindir. Güzel sözler, dualar ve ibadetler Allah içindir. Ey şâni yüce Peygamber, selam ve Allah’ın rahmetiyle bereketleri senin üzerine olsun ve selam bizlere ve Allah’ın sâlih kulları üzerine olsun. Ben şahadet ederim ki Allah’tan başka hiçbir ilâh yoktur ve yine şahadet ederim ki Hz. Muhammed Allah’ın kulu ve Resûlü’dür)” (Mâlik b. Enes, 1429, “Salât”, 53 (h. no: 207)).

B- Tahiyat Duası ile İlgili Rivâyetlerin İsnad Tahlili

1. Abdullah b. Mes‘ûd Rivâyetinin İsnad Tahlili

1.2. Ebû Vâil Rivâyetinin İsnad Tahlili

1. İsnad: Ebû Nuaym Fazl b. Dükeyn → el-A‘meş → Ebû Vâil Şakîk b. Seleme (Buhârî, 1995, “Ezân”, 148 (h. no: 831));

a. Ebû Nuaym Fazl b. Dükeyn (öl. 219/834): Kûfelidir. 130/748 yılında doğduğu nakledilmektedir. Güvenilir (sika, sebt) bir râvî olarak değerlendirilmiştir (İclî, 1405, 2/205; İbn Ebû Hâtim, 1271, 7/61-62; İbn

Hibbân, 1395, 7/319; Mizzî, 1400, 23/197-219; Zehebî, 1405, 10/142; İbn Hacer, 1486, s. 446; Kandemir, 1994a, s. 200-201).

b. Süleymân b. Mihrân el-A'meş (öl. 148/765): Taberistanlıdır. Güvenilir bir râvî (sika, sebt) olarak değerlendirilmekle birlikte Enes b. Mâlik, Abdullah b. Ebû Evfâ ve İkrime'den işitmediğinden dolayı onlardan mürsel rivayetleri bulunduğu ve dolayısıyla tedlîs yaptığı belirtilmiştir (İclî, 1405, 1/432, 434; İbn Ebû Hâtim, 1271, 4/146-147; İbn Hibbân, 1395, 4/302; Mizzî, 1400, 12/89-90; Zehebî, 1405, 6/226-227; İbn Hacer, 1486, s. 254; Uğur, 1991, s. 54).

c. Ebû Vâil Şakîk b. Seleme: Kûfelidir. Muhadramûndandır. 600 yılının başlarında doğduğu nakledilmektedir. Güvenilir (sika) bir râvî olarak değerlendirilmiştir (İclî, 1405, 1/459; İbn Ebû Hâtim, 1271, 4/371; İbn Hibbân, 1395, 4/354; Mizzî, 1400, 12/548-554; Zehebî, 1405, 4/161; İbn Hacer, 1486, s. 268; Ahatlı, 2010, s. 306).

2. *İsnad:* Müsedded b. Müserhed → Yahyâ b. Saîd el-Kattân → el-A'meş → Ebû Vâil Şakîk b. Seleme (Buhârî, 1995, "Ezân", 150 (h. no: 835)).

a. Müsedded b. Müserhed (öl:228/843): Basralıdır. Basra'da ilk müsned kaleme alan âlimdir. Güvenilir (sika, sadûk) bir râvî olarak değerlendirilmiştir (İclî, 1405, 2/272; İbn Ebû Hâtim, 1271, 8/438; İbn Hibbân, 1395, 9/200; Mizzî, 1400, 27/446; Zehebî, 1405, 10/591; İbn Hacer, 1486, s. 528; Güler, 2006, s. 82-83).

b. Yahyâ b. Saîd el-Kattân (öl. 198/813): Basralıdır. Güvenilir (sika, me'mûn) bir râvî olarak değerlendirilmiştir (İbn Sa'd, 1968, 7/293; İclî, 1405, 2/353; İbn Ebû Hâtim, 1271, 9/151; Mizzî, 1400, 31/341; Zehebî, 1405, 9/175; İbn Hacer, 1486, s. 591; Ahatlı, 2013, s. 262).

3. *İsnad:* Amr b. İsâ → Ebû Abdüssamed Abdülazîz b. Abdüssamed → Husayn b. Abdurrahman → Ebû Vâil Şakîk b. Seleme (Buhârî, 1995, "Kitâbü'l-amel fi's-salâh", 4 (h. no: 1202)).

a. Amr b. İsâ: Basralıdır. Güvenilir (sika, müstakîmü'l-hadis) bir râvî olarak değerlendirilmiştir (İbn Hibbân, 1395, 8/488; Mizzî, 1400, 22/182; Zehebî, 1413, 2/85; İbn Hacer, 1486, s. 425).

b. Ebû Abdüssamed Abdülazîz b. Abdüssamed (öl. 187-189/803-804): Basralıdır. Güvenilir (sika, sebt, sâlih) bir râvî olarak değerlendirilmiştir (İclî, 1405, 2/97; İbn Ebû Hâtim, 1271, 5/388; İbn Hibbân, 1395, 7/116; Mizzî, 1400, 18/166; Zehebî, 1405, 8/369; İbn Hacer, 1486, s. 358).

c. Husayn b. Abdurrahman (öl. 136/754): Kûfelidir. Güvenilir (sika, sebt, me'mûn) bir râvî olarak değerlendirilmekle birlikte ömrünün sonlarına doğru hafızasının kötüleştiği ve bundan dolayı "sadûk" olarak da tavsif edildiği kaydedilmiştir (Nesâî, 1396, s. 30; İbn Ebû Hâtim, 1271, 3/193; İbn Hibbân, 1395, 6/210; Mizzî, 1400, 6/523; Zehebî, 1413, 1/338; İbn Hacer, 1486, s. 170).

4. *İsnad:* Ömer b. Hafs → Babası (Hafs b. Gıyâs) → el-A'meş → Ebû Vâil Şakîk b. Seleme (Buhârî, 1995, "İsti'zân", 3 (h. no: 6230)).

a. Ömer b. Hafs (öl. 222/836): Kûfelidir. Güvenilir (sika, sebt, sadûk) bir râvî olarak değerlendirilmekle birlikte bazen evhamlanarak hata ettiği de kaydedilmiştir (Buhârî, t.y., s. 6/150; İclî, 1405, 2/164; İbn Ebû Hâtim, 1271, 6/103; İbn Hibbân, 1395, 8/445; Mizzî, 1400, 21/305; Zehebî, 1405, 10/639; İbn Hacer, 1326, 7/435).

b. Hafs b. Gıyâs (öl. 194/810): Kûfelidir. Güvenilir (sika, sebt, me'mûn, sâlih) bir râvî olarak değerlendirilmekle birlikte tedlîs yaptığı, ömrünün sonlarına doğru hafızasında bozulmalar olduğu kaydedilmiştir. Bununla birlikte onun kitabından nakilde bulunmakta bir sakınca olmadığı da belirtilmiştir (İbn Sa'd, 1968, 6/390; İclî, 1405, 1/310; İbn Ebû Hâtim, 1271, 3/185; İbn Hibbân, 1395, 6/200; Mizzî, 1400, 7/62-69; Zehebî, 1405, 9/22; İbn Hacer, 1486, s. 173; Köse, 1997, s. 118).

5. *İsnad*: Osman b. Ebû Şeybe→ Cerîr b. Abdülhamîd→ Mansûr (İbnü'l-Mu'temir)→ Ebû Vâil Şakîk b. Seleme (Buhârî, 1995, "Deavât", 17 (h. no: 6328)).

a. *Osman b. Ebû Şeybe* (öl. 239/853): Kûfelidir. Güvenilir (sika, me'mûn, sâduk) bir râvî olarak değerlendirilmekle birlikte İbn Hacer vehmettiğini de ifade etmiştir (Ebû Hâtim er-Râzî, "sadûk" (İclî, 1405, 2/130; İbn Ebû Hâtim, 1271, 6/167; İbn Hibbân, 1395, 5/419; Mizzî, 1400, 19/486; Zehebî, 1405, 11/151-152; İbn Hacer, 1486, s. 386 Başaran, 1999, s. 444).

b. *Cerîr b. Abdülhamîd* (öl. 188/804): Reylidir. 110/728 yılında doğmuştur. Güvenilir (sika) bir râvî olduğu, hadisiyle ihticâc edilebileceği ifade edilmekle birlikte ömrünün sonlarına doğru hafızasının bozulduğu da kaydedilmiştir (İbn Sa'd, 1968, 7/381; İclî, 1405, 1/267; İbn Ebû Hâtim, 1271, 2/506; İbn Hibbân, 1395, 6/145; Mizzî, 1400, 4/544, 550-551; İbn Hacer, 1486, s. 139; Başaran, 1993, s. 411-412).

c. *Mansûr -İbnü'l-Mu'temir-* (öl. 132/750): Kûfelidir. Güvenilir (sika, sebt) bir râvî olduğu, güçlü bir hafızaya sahip olduğu, ihtilat etmediği ve tedlîs de yapmadığı ifade edilmiştir (İclî, 1405, 2/299; İbn Ebû Hâtim, 1271, 8/178-179; Mizzî, 1400, 28/554; Zehebî, 1405, 5/402; İbn Hacer, 1486, s. 547; Karacabey, 2000, s. 143).

6. *İsnad*: Ahmed b. Yûnus→ Züheyr b. Muâviye→ Muğîre b. Miksem→ Ebû Vâil Şakîk b. Seleme (Buhârî, 1995, "Tevhîd", 5 (h. no: 7381)).

a. *Ahmed b. Yûnus* (öl. 227/842): Kûfelidir. Güvenilir (sika, sâhib-i sünnet) bir râvî olarak değerlendirilmiştir (İclî, 1405, 1/193; İbn Ebû Hâtim, 1271, 2/57; İbn Hibbân, 1395, 8/9; Mizzî, 1400, 1/378; Zehebî, 1405, 10/457; İbn Hacer, 1486, s. 81).

b. *Züheyr b. Muâviye* (öl. 173/789) : Kûfelidir. 95/713-714 yılında doğmuştur. Güvenilir (sika, me'mûn, sâhib-i sünnet) bir râvî olarak değerlendirilmiştir (İclî, 1405, 1/372; İbn Ebû Hâtim, 1271, 3/589; İbn Hibbân, 1395, 6/337; Mizzî, 1400, 9/425; Zehebî, 1405, 8/181; İbn Hacer, 1486, s. 218; 1326, 3/352; Erul, 2013, s. 542-543).

c. *Muğîre b. Miksem* (öl. 132-133/752-753): Kûfelidir. Güvenilir (sika, me'mûn, fakîhü'l-hadis) bir râvî olarak değerlendirilmekle birlikte hocası İbrâhîm en-Nehâî'den naklettiği rivâyetlerinin mürsel olduğu, dolayısıyla tedlîs yaptığı da kaydedilmiştir (İclî, 1405, 2/293; İbn Ebû Hâtim, 1271, 8/229; İbn Hibbân, 1395, 7/464; Mizzî, 1400, 28/401-403; Zehebî, 1405, 6/10 İbn Hacer, 1486, s. 543).

7. *İsnad*: Züheyr b. Harb, Osman b. Ebû Şeybe ve İshâk b. İbrâhîm (İbn Râhûye)→ Cerîr b. Abdülhamîd→ Mansûr (İbnü'l-Mu'temir)→ Ebû Vâil Şakîk b. Seleme (Müslim, 1999, "Salât", 55).

a. *Züheyr b. Harb* (öl. 234/849): Bağdatlıdır. Güvenilir (sika, sebt, me'mûn, sadûk) bir râvî olarak değerlendirilmiştir (İbn Ebû Hâtim, 1271, 3/591; İbn Hibbân, 1395, 8/256-257; Mizzî, 1400, 9/402-405; Zehebî, 1405, 11/489-492; İbn Hacer, 1326, 3/342-344; Tuğ, 1994, s. 151).

b. *İshâk b. İbrâhîm -İbn Râhûye-* (öl.237-238/852-853): Mervlidir. Güvenilir (sika) bir râvî olarak değerlendirilmiştir (İbn Ebû Hâtim, 1271, 2/210; İbn Hibbân, 1395, 8/115-116; Mizzî, 1400, 2/388; Zehebî, 1405, 11/358; İbn Hacer, 1486, s. 99; Aydınlı, 1999, s. 241).

8. *İsnad*: Muhammed b. el-Müsennâ ve İbn Beşşâr→ Muhammed b. Ca'fer (Gunder)→ Şu'be b. el-Haccâc→ Mansûr (İbnü'l-Mu'temir)→ Ebû Vâil Şakîk b. Seleme (Müslim, 1999, "Salât", 56).

a. *Muhammed b. el-Müsennâ* (öl. 252/866): Basralıdır. Güvenilir (sika, sebt, sadûk, lâ be'se bih) bir râvî olarak değerlendirilmiştir (İbn Ebû Hâtim, 1271, 8/95; İbn Hibbân, 1395, 9/111; Mizzî, 1400, 26/364; Zehebî, 1405, 12/123; 1413, 2/214; İbn Hacer, 1486, s. 505; Toksarı, 2000, s. 160).

b. Muhammed b. Beşşâr (öl. 252/866) : Basralıdır. Güvenilir (sika, sadûk, sâlih, lâ be'se bih, rivâyetü'l-İslâm) bir râvî olarak değerlendirilmiştir. Kendisine “çok hadis toplayan ve ezberleyen” anlamında “Bündâr” denilmiştir (İclî, 1405, 2/232; İbn Ebû Hâtim, 1271, 7/214; İbn Hibbân, 1395, 9/111; Mizzî, 1400, 24/511-518; Zehebî, 1405, 12/144; İbn Hacer, 1486, s. 469; Uğur, 1992, s. 488-489).

c. Muhammed b. Ca'fer -Gunder- (öl.193-194/809): Basralıdır. Güvenilir (sika, sebt, sadûk) bir râvî olarak değerlendirilmiş, kendisinde dalgınlık (gaflet) olduğu da söylenmiştir. Özellikle Şu'be hadislerinde insanların en güvenilir olduğu kaydedilmiştir. Bununla birlikte diğer rivâyetlerinin yazılabileceği fakat ihticâc edilemeyeceği de ifade edilmiştir. Hocası İbn Cüreyc, hadis öğretimi esnasında çok soru sorduğu için ona “gürültücü” anlamına gelen Gunder lakabını vermiştir (İclî, 1405, 2/234; İbn Ebû Hâtim, 1271, 7/221-722; İbn Hibbân, 1395, 9/50; Mizzî, 1400, 25/9; Zehebî, 1405, 9/98-100 İbn Hacer, 1486, s. 472; Kandemir, 1996, s. 195).

d. Şu'be b. el-Haccâc (öl. 160/776): Basralıdır. Güvenilir (sika, me'mûn, sebt, sâhibü'l-hadis, emirü'l-mü'minîn fi'l-hadis) bir râvî olarak değerlendirilmiştir. (İbn Sa'd, 1968, 7/280 İclî, 1405, 1/456; İbn Ebû Hâtim, 1271, 4/369-370; İbn Hibbân, 1395, 6/446; Mizzî, 1400, 12/495; Zehebî, 1405, 7/202-203 İbn Hacer, 1486, s. 266; Hatiboğlu, 2010, s. 224-226).

9. İsnad: Abd b. Humeyd→ Hüseyin el-Cu'fî→ Zâide b. Kudâme→ Mansûr (İbnü'l-Mu'temir)→ Ebû Vâil Şakîk b. Seleme (Müslim, 1999, “Salât”, 57).

a. Abd b. Humeyd (öl. 249/863-64): Kislidir. Güvenilir (sika) bir râvî olarak değerlendirilmiştir (İbn Hibbân, 1395, 8/401; Mizzî, 1400, 18/527; Zehebî, 1405, 12/235; İbn Hacer, 1486, s. 368; Koçyiğit, 1988, s. 58).

b. Hüseyin b. Ali el-Cu'fî (öl. 203-204/819): Kûfelidir. Künyesi Ebû Abdillâh'tır. Güvenilir (sika) bir râvî olarak değerlendirilmiştir (İclî, 1405, 1/302; İbn Ebû Hâtim, 1271, 3/56; İbn Hibbân, 1395, 8/184; Mizzî, 1400, 6/451; Zehebî, 1405, 9/397; İbn Hacer, 1486, s. 167).

c. Zâide b. Kudâme (öl. 161/777): Kûfelidir. Güvenilir (sika, sebt, me'mûn, sâhib-i sünnet) bir râvî olarak değerlendirilmiştir (İbn Ebû Hâtim, 1271, 3/613; İclî, 1405, 1/367; İbn Hibbân, 1395, 6/339-340; Zehebî, 1405, 7/375; 1413, 1/400; Mizzî, 1400, 9/277; İbn Hacer, 1486, s. 213; Yılmaz, 2013, s. 103).

10. İsnad: Yahyâ b. Yahyâ el-Minkârî→ Ebû Muâviye (Muhammed b. Hâzim)→ el-A'meş→ Ebû Vâil Şakîk b. Seleme (Müslim, 1999, “Salât”, 58).

a. Yahyâ b. Yahyâ et-Temîmî el-Minkârî (öl. 226/840): Nişâburludur. Güvenilir (sika, sebt, me'mûn) bir râvî olarak değerlendirilmiştir (İbn Ebû Hâtim, 1271, 9/197; İbn Hibbân, 1395, 9/261-262; Mizzî, 1400, 32/34-36; Zehebî, 1405, 10/512; İbn Hacer, 1486, s. 598; Özkan, 2013, s. 269-270).

b. Muhammed b. Hâzim et-Temîmî -Ebû Muâviye- (öl. 195/810): Kûfelidir. Güvenilir (sika) bir râvî olarak değerlendirilmiş ve de özellikle A'meş'in rivâyetlerinde çok güvenilir olduğu onun dışındaki rivâyetlerde ise vehmettiği kaydedilmiştir. Bununla birlikte ondan iki bin hadis işittiği fakat daha sonra hastalandığı için bunlardan altı yüz tanesini ise unuttuğu ifade edilmiştir. Ayrıca Mürcî olmakla da itham edilmiştir (İbn Sa'd, 1968, 6/392; İclî, 1405, 2/236; İbn Ebû Hâtim, 1271, 7/248; İbn Hibbân, 1395, 7/441-442; Mizzî, 1400, 25/132; Zehebî, 1405, 9/73-77; 1413, 2/167; İbn Hacer, 1326, 9/139;1486, s. 475).

1.2. Abdullah b. Sahbere Rivâyetinin İsnadları

1. İsnad: Ebû Nuaym (Fazl b. Dükeyn)→ Seyf b. Süleymân→ Mücâhid b. Cebr→ Abdullah b. Sahbere (Buhârî, 1995, “İsti'zân”, 28 (h. no: 6265)).

a. *Seyf b. Süleymân (öl. 150/768)*: Mekkelidir. Güvenilir (sika, sebt, lâ be'se bih) bir râvî olarak değerlendirilmekle birlikte Kaderiyye'ye mensup olmakla itham etmiştir (İclî, 1405, 1/445; İbn Ebû Hâtim, 1271, 4/274; İbn Hibbân, 1395, 6/425; Mizzî, 1400, 12/321-322; İbn Hacer, 1326, 4/294; 1486, s. 262).

b. *Mücâhid b. Cebr (öl. 103/721)*: Mekkelidir. Tâbiîn'in önde gelen müfessirlerindedir. Güvenilir (sika) bir râvî olarak değerlendirilmekle birlikte Hz. Âişe'den işitmediğinden dolayı ondan naklettiği rivâyetlerin mürsel olduğu kaydedilmiştir (İclî, 1405, 2/265; İbn Ebû Hâtim, 1271, 8/319; İbn Hibbân, 1395, 6/42; Mizzî, 1400, 27/234; Zehebî, 1405, 4/449; İbn Hacer, 1486, s. 520; Kesler, 2006, s. 441).

c. *Abdullah b. Sahbere (öl. 60-64/680-684)*: Kûfelidir. Güvenilir (sika, sadûk) bir râvî olarak değerlendirilmiştir (İbn Sa'd, 1968, 6/103; İclî, 1405, 2/31; İbn Hibbân, 1395, 5/25; Mizzî, 1400, 15/7; İbn Hacer, 1486, s. 305).

2. *İsnad*: Ebû Bekir b. Ebû Şeybe → Ebû Nuaym (Fazl b. Dükeyn) → Seyf b. Süleymân → Mücâhid b. Cebr → Abdullah b. Sahbere (Müslim, 1999, "Salât", 59).

a. *Ebû Bekir b. Ebû Şeybe (öl. 235/849)*: Kûfelidir. 159/776 yılında doğmuştur. Güvenilir (sika, sadûk, sâhib-i tesâniif) bir râvî olarak değerlendirilmiştir (İclî, 1405, 2/57; İbn Ebû Hâtim, 1271, 5/160; İbn Hibbân, 1395, 8/358; Mizzî, 1400, 16/39-41; Zehebî, 1405, 11/123-124; 1413, 1/592; İbn Hacer, 1326, 6/3-4; 1486, s. 320; Yardım, 1999, s. 442).

2. Abdullah b. Abbâs Rivâyetinin İsnad Tahlili

1. *İsnad*: Kuteybe b. Saîd → Leys b. Sa'd -*tahvil*- Muhammed b. Rumh b. el-Muhâcir → Leys b. Sa'd -*tahvil*- Ebû'z-Zübeyr (Muhammed b. Müslim) Saîd b. Cübeyr → Tâvus b. Keysân (Müslim, 1999, "Salât", 60).

a. *Kuteybe b. Saîd (öl. 240/855)*: Belhlidir. Güvenilir (sika, sebt, me'mûn, sadûk) bir râvî olarak değerlendirilmiştir (Buhârî, t.y., 7/195; Nesâî, 1424, s. 70; İbn Ebû Hâtim, 1271, 7/140; İbn Hibbân, 1395, 9/20; Mizzî, 1400, 23/523-537; Zehebî, 1405, 11/13; İbn Hacer, 1486, s. 454; Çakım, 2002, s. 491-492).

b. *Leys b. Sa'd (öl. 175/791)*: Mısırlıdır. Güvenilir (sika, sebt) bir râvî olarak değerlendirilmiş ve Mısırlıların ve Saîd el-Makbûrî'den rivayette bulunan râvilerin en güvenilir olan râvîsi olduğu kaydedilmiştir (İbn Sa'd, 1968, 7/517; İbn Ebû Hâtim, 1271, 7/179-180; İclî, 1405, 2/230; İbn Hibbân, 1395, 7/360-361; Mizzî, 1400, 7/360; 24/263-264; Zehebî, 1405, 8/1376-137; 154-155; İbn Hacer, 1486, s. 464 Özen, 2003, s. 164-168).

c. *Muhammed b. Rumh b. el-Muhâcir (öl. 242-243/857)*: Mısırlıdır. Güvenilir (sika, sebt) bir râvî olarak değerlendirilmiş (İbn Hibbân, 1395, 9/97; Mizzî, 1400, 25/205; Zehebî, 1405, 11/498; İbn Hacer, 1486, s. 478) (). 242 veya 243/857 yılında vefat ettiği kaydedilmiştir (Mizzî, 1400, 25/205).

d. *Ebû'z-Zübeyr Muhammed b. Müslim (öl. 126-128/743-746)*: Güvenilir (sika, sebt, sadûk) bir râvî olarak değerlendirilmiştir. Fakat Abdullah b. Abbâs, Abdullah b. Amr, Hz. Âişe ve özellikle Câbir b. Abdullah'tan naklettiği rivâyetlerde tedlîs yaptığı, rivâyetlerinin yazılabileceği fakat ihticâc edilemeyeceği ifade edilmiştir. Bununla birlikte öğrencisi Leys'in onun bu rivâyetlerini kendisine sorarak ayıkladığı ve bundan dolayı onun Leys vasıtasıyla gelen rivâyetlerinin sahih olduğu belirtilmiştir (İclî, 1405, 2/253; İbn Ebû Hâtim, 1271, 8/76; İbn Hibbân, 1395, 5/351-352; Mizzî, 1400, 26/410; Zehebî, 1405, 5/382; 1413, 2/216; İbn Hacer, 1486, s. 506; Sönmez, 1994, s. 354-355).

e. *Saîd b. Cübeyr (öl. 95/713)*: Mekkelidir. Güvenilir (sika, sebt) bir râvî olarak değerlendirilmekle birlikte Hz. Âişe ve Ebû Mûsâ rivâyetlerinin mürsel olduğu kaydedilmiştir. (İclî, 1405, 1/395; İbn Ebû Hâtim, 1271, 4/10; İbn Hibbân, 1395, 4/275; Mizzî, 1400, 10/358; Zehebî, 1405, 4/321; İbn Hacer, 1486, s. 234; Efendioğlu, 2008a, s. 552-554).

f. Tâvus b. Keysân (öl. 106/725): Yemenlidir. Güvenilir (sika) bir râvî olarak değerlendirilmekle birlikte aşırı düzeyde olmamak kaydıyla onda Şîlik olduğu belirtmiştir. Bununla birlikte o dönemde Hz. Ali'yi üstün gören ve savaşlarda Hz. Ali'nin haklı olduğunu savunanlar için bu tabirin kullanıldığı bilgisi de kaynaklarda yer almaktadır (İbn Ebû Hâtim, 1271, 4/501; İbn Hibbân, 1395, 4/391; Mizzî, 1400, 13/374; Zehebî, 1405, 5/38-43; İbn Hacer, 1326, 1/94; İbn Hacer, 1486, s. 281; Kahraman, 2011, s. 185-186).

2. *İsnad:* Ebû Bekir b. Ebû Şeybe → Yahyâ b. Âdem → Abdurrahman b. Humeyd → Ebû'z-Zübeyr (Muhammed b. Müslim) → Saîd b. Cübeyr → Tâvus b. Keysân (Müslim, 1999, "Salât", 61).

a. Yahyâ b. Âdem (öl. 203/818): Küfelidir. Güvenilir (sika, sebt) bir râvî olarak değerlendirilmiştir (İbn Sa'd, 1968, 6/402; İclî, 1405, 2/347; İbn Ebû Hâtim, 1271, 9/128-129; İbn Hibbân, 1395, 9/252; Mizzî, 1400, 31/192; Zehebî, 1405, 9/522; İbn Hacer, 1486, s. 587; Kallek, 2013, s. 234-237).

b. Abdurrahman b. Humeyd: Küfelidir. Güvenilir (sika) bir râvî olarak değerlendirilmiştir (İbn Sa'd, 1968, 6/383; İclî, 1405, 2/76; İbn Ebû Hâtim, 1271, 5/225; İbn Hibbân, 1395, 7/74; Mizzî, 1400, 17/73; Zehebî, 1413, 1/626; İbn Hacer, 1486, s. 339).

3. Ebû Mûsâ el-Eş'arî Rivâyetinin İsnad Tahlili

1. *İsnad:* Saîd b. Mansûr, Kuteybe b. Saîd, Ebû Kâmil el-Cahderî ve Muhammed b. Abdülmelik el-Emevî (hadisin lafzı Ebû Kâmil'e aittir) → Ebû Avâne → Katâde → Yûnus b. Cübeyr (Müslim, 1999, "Salât", 62).

a. Saîd b. Mansur (öl. 227/842): Horasanlıdır. Güvenilir (sika, sebt, müttefekun aleyh) bir râvî olarak değerlendirilmiştir (İbn Ebû Hâtim, 1271, 4/68; İbn Hibbân, 1395, 8/268-269; Ebû Ya'lâ el-Halîfî, 1409, 1/231; Mizzî, 1400, 11/80; Zehebî, 1405, 10/586-587; İbn Hacer, 1486, s. 241; Efendioğlu, 2008b, s. 562).

b. Kuteybe b. Saîd: 3.1.a. Kuteybe b. Saîd.

c. el-Fudayl b. el-Hüseyn Ebû Kâmil el-Cahderî (öl. 237/851-852): Basralıdır. Güvenilir (sika) bir râvî olarak değerlendirilmiştir (İbn Ebû Hâtim, 1271, 7/72; İbn Hibbân, 1395, 9/10; Mizzî, 1400, 23/269; Zehebî, 1405, 11/111; İbn Hacer, 1486, s. 447).

d. Muhammed b. Abdülmelik el-Emevî (öl. 244/858): Basralıdır. Güvenilir (sika, sadûk) bir râvî olarak değerlendirilmiştir Künyesi Ebû Abdillâh'tır. Onun hakkında Nesâî, "sika", Zehebî, "imam, sika, muhaddis, fakîh, şerîf" (İbn Hibbân, 1395, 9/102; Mizzî, 1400, 26/20; Zehebî, 1405, 11/103; İbn Hacer, 1486, s. 494).

e. Ebû Avâne Vaddâh b. Abdillâh el-Vâsıtî (öl. 176/792): Vâsıtlıdır. Güvenilir (sika, sebt, sadûk) bir râvî olarak değerlendirilmiştir. Ayrıca okuma bilmekle beraber, yazı yazamadığı ve rivâyetlerini başkasına yazdırıp, ezberlediği nakledilmiştir. Kitaplarından rivâyetinde çok güvenilir olduğu fakat ezberinden naklettiği rivâyetlerde hata yaptığı da kaydedilmiştir (İbn Sa'd, 1968, 7/287; İclî, 1405, 2/340; İbn Ebû Hâtim, 1271, 9/40-41; İbn Hibbân, 1395, 7/562-563; Mizzî, 1400, 30/448; Zehebî, 1405, 8/217; 1413, 2/349; İbn Hacer, 1486, s. 580; Kandemir, 1994b, s. 101).

f. Katâde b. Diâme (öl. 117/735): Basralıdır. Güvenilir (sika, sebt) bir râvî olarak değerlendirilmiştir. Fakat mürsel rivâyetleri bulunduğu ve tedlîs yaptığı kaydedilmiş olmakla beraber, kullandığı rivâyet lafızlarıyla tam veya eksik rivâyet zincirlerini bizzat kendisinin ortaya koyduğu beyan edilmiştir Ayrıca kadercilikle itham edilmiş olduğu ama propagandasını yapmadığı da ifade edilmiştir (İclî, 1405, 2/215; İbn Hibbân, 1395, 5/321-322; Mizzî, 1400, 23/517; Zehebî, 1405, 5/269-270; İbn Hacer, 1486, s. 453; Birışık, 2002, s. 22).

g. Yûnus b. Cübeyr el-Bâhilî (öl. 90/709): Basralıdır. Güvenilir (sika) bir râvî olarak değerlendirilmiştir (İbn Sa'd, 1968, 7/153; İclî, 1405, 2/377; İbn Ebû Hâtim, 1271, 9/237; İbn Hibbân, 1395, 5/554; Mizzî, 1400, 32/498; Zehebî, 1413, 2/402; İbn Hacer, 1486, s. 613).

h. Hittân b. Abdullah er-Rakkâşî (öl. 90/709): Basralıdır. Güvenilir (sika, sebt) bir râvî olarak değerlendirilmiştir (İbn Sa'd, 1968, 7/128; İclî, 1405, 1/308; İbn Ebû Hâtim, 1271, 3/237, 303-304; İbn Hibbân, 1395, 4/189; Zehebî, 1413, 1/340; İbn Hacer, 1486, s. 171).

2. *İsnad:* Ebû Bekir b. Ebû Şeybe → Ebû Üsâme → Saîd b. Ebû Arûbe -*tahvil*- Ebû Ğassân el-Mismaî → Muâz b. Hişâm → Babası (Hişâm b. Ebû Abdullah) -*tahvil*- İshâk b. İbrâhim (İbn Râhûye) → Cerîr b. Abdülhamîd → Süleyman et-Teymî → Katâde → Yûnus b. Cübeyr (Müslim, 1999, "Salât", 63).

a. Ebû Üsâme Hammâd b. Üsâme el-Kureşî (öl. 201/817): Kûfelidir. Güvenilir (sika, me'mûn, sebt) bir râvî olarak değerlendirilmekte birlikte bazen tedlîs yaptığı da kaydedilmiştir (İclî, 1405, 1/318; İbn Ebû Hâtim, 1271, 3/132-133; İbn Hibbân, 1395, 6/222; Mizzî, 1400, 7/217; Zehebî, 1405, 9/277 İbn Hacer, 1326, 3/3; İbn Hacer, 1486, s. 177).

b. Saîd b. Ebû Arûbe (öl. 156/773): Basralıdır. Güvenilir (sika, me'mûn, sebt) bir râvî olarak değerlendirilmiş ve Basra'da hadisleri konularına göre tasnif eden ilk kişi ve Katâde hadislerinde insanların en güvenilir olduğu kaydedilmiştir. Bununla birlikte 145/763 yılından sonra hafızasının bozulduğu (ihtilât) ve tedlîs yaptığı ifade edilmiştir (İbn Sa'd, 1968, 7/273; İclî, 1405, 1/403; İbn Ebû Hâtim, 1271, 4/65-66; İbn Hibbân, 1395, 6/360; Mizzî, 1400, 11/8-11; Zehebî, 1412, s. 97; İbn Hacer, 1486, s. 239; Sönmez, 1999, s. 421).

c. Mâlik b. Abdülvâhid Ebû Ğassân el-Mismaî (öl. 230/844-845): Basralıdır. Güvenilir (sika) bir râvî olarak değerlendirilmiş ve zabt yönünden kusurlu olduğu da kaydetmiştir (İbn Hibbân, 1395, 9/164; Mizzî, 1400, 27/151; İbn Hacer, 1486, s. 517).

d. Muâz b. Hişâm (öl. 200/815): Basralıdır. Güvenilir (sika, sadûk, leyse bi hüccetin) bir râvî olarak değerlendirilmiş, Şu'be hadislerinde de çok güvenilir olduğu ifade edilmiştir. Bununla birlikte bazen vehmettiği de kaydedilmiştir (İbn Ebû Hâtim, 1271, 8/249-250; İbn Hibbân, 1395, 9/176-177; Mizzî, 1400, 28/141-142; Zehebî, 1405, 9/372; 1412, s. 164; İbn Hacer, 1486, s. 536).

e. Babası Hişâm b. Ebû Abdullah ed-Destüvâî (öl. 153/770): Basralıdır. Güvenilir (sika, sebt) bir râvî olarak değerlendirilmiştir. Ayrıca Kaderiyye'ye mensup olmakla itham edilmekle birlikte, propagandasını yapmadığı, ileri gelenlerinden olmadığı ve ömrünün sonlarına doğru bu görüşünden vazgeçtiğinden dolayı da rivâyetlerinin temel hadis kaynaklarında yer aldığı kaydedilmiştir (İbn Sa'd, 1968, 7/279; İbn Ebû Hâtim, 1271, 9/60-61; İclî, 1405, 2/330; İbn Hibbân, 1395, 7/569; Mizzî, 1400, 30/222; Zehebî, 1405, 7/149; İbn Hacer, 1486, s. 573; Hatiboğlu, 1998, s. 153).

f. Süleymân b. Tarhân et-Teymî (öl. 198/813): Basralıdır. Güvenilir (sika) bir râvî olarak değerlendirilmiştir. Tedlîs yaptığı ve mürsel rivâyetleri bulunduğu ifade edilmişse de bunların sayısının az olduğu kaydedilmiştir (İbn Sa'd, 1968, 7/252; İbn Ebû Hâtim, 1271, 4/125; İclî, 1405, 1/430; İbn Hibbân, 1395, 4/300; Mizzî, 1400, 12/8-12; İbn Hacer, 1486, s. 252; Saklan, 2010, s. 109).

3. *İsnad:* İshâk b. İbrâhim (İbn Râhûye) → İbn Ebû Ömer → Abdürrezzâk b. Hemmâm → Ma'mer → Katâde → Yûnus b. Cübeyr (Müslim, 1999, "Salât", 64).

a. Muhammed b. Yahyâ b. Ebû Ömer (öl. 243/858): Yemenlidir. Güvenilir (sadûk) bir râvî olarak değerlendirilmiş olmasına rağmen Ebû Hâtim, kendisinde gaflet bulunduğunu ve hatta İbn Uyeyne'ye isnad ederek, uydurma bir rivâyet naklettiğini de ifade etmiştir. Bununla birlikte Ahmed b. Hanbel'den "Mekke'de İbn Ebû Ömer'den hadis yazın" sözü de nakledilmiştir (İbn Ebû Hâtim, 1271, 8/124-125; İbn Hibbân, 1395, 9/98; Mizzî, 1400, 26/641; Zehebî, 1405, 12/96; İbn Hacer, 1486, s. 513; Âşıkutlu, 1999, s. 438).

b. Abdürrezzâk b. Hemmâm: Yemenlidir. Güvenilir (sika, sebt, musannif) bir râvî olarak değerlendirilmiştir. Şîi olmakla itham edilmiş olmakla birlikte, onun bu konuda aşırılığa kaçmadığı, Hz. Ali'yle savaşımlara kızdığından ve Muâviye'ye karşı olan tutumundan dolayı hakkında böyle bir iddianın bulunduğu da kaydedilmiştir. Ayrıca ömrünün sonlarına doğru gözlerini kaybettiği ve bundan dolayı da hâfızasında değişmeler olduğu da belirtilmiştir (İclî, 1405, 2/93; İbn Hibbân, 1395, 8/412; Mizzî, 1400, 18/58-61; Zehebî, 1405, 9/563-564; İbn Hacer, 1486, s. 354; Akyüz, 1988, s. 298).

c. Ma'mer b. Râşid (öl. 153/770): Basralıdır. Güvenilir (sika, sebt, sâlihu'l-hadîs) bir râvî olarak değerlendirilmiştir. Yemen'e ilk defa rihle yapan âlim ve tasnif döneminden günümüze ulaşan en eski hadis eseri *el-Câmi*'nin müellifidir (İbn Ebû Hâtim, 1271, 8/257; İclî, 1405, 2/290; İbn Hibbân, 1395, 7/484; Mizzî, 1400, 10/244-245; 310-311; Zehebî, 1405, 7/5; İbn Hacer, 1486, s. 541; Hatiboğlu, 2003, s. 552-554).

4. Hz. Ömer Rivâyetinin İsnad Tahlili

1. İsnad: Mâlik→ İbn Şihâb→ Urve b. Zübeyr (Mâlik b. Enes, 1429, "Salât", 53 (h. no: 207)).

a. İbn Şihâb ez-Zühri (öl. 124/742): Medinelidir. Hadisleri tedvin eden ilk kişi olarak meşhur olmuştur. Güvenilirliği (sika) konusunda ittifak bulunduğu kaydedilmiştir. Fukahâ-yi seb'a'nın tamamından ilim tahsil etmiş ve bu ilimleri kendisinde toplamıştır. Enes b. Mâlik'in ashâbının en güvenilir âlimi olduğu da ifade edilmiştir (İbn Ebû Hâtim, 1271, s. 8/74; İbn Hibbân, 1395, s. 5/349; Mizzî, 1400, s. 26/441-442; Zehebî, 1405, s. 5/326; İbn Hacer, 1486, s. 506; Özkan, 2013, s. 544-549).

b. Urve b. Zübeyr (öl. 94/173): Medinelidir. Güvenilir (sika, sebt; me'mûn) bir râvî olarak değerlendirilmiştir. Medineli meşhur yedi fakihten (fukahâ-yi seb'a) birisidir. Megâzi konusunda da ilk eser yazan kişidir (İbn Sa'd, 1968, s. 5/178-179; İclî, 1405, s. 2/133; İbn Hibbân, 1395, s. 5/194-195; Mizzî, 1400, s. 20/24; Zehebî, 1407, s. 6/424; Aycan, 2012, s. 183-185).

c. Abdurrahman b. Abdülkârî (öl. 80/699-700): Medinelidir. Güvenilir (sika) bir râvî olarak değerlendirilmiştir. (İbn Ebû Hâtim, 1271, s. 5/261; İclî, 1405, s. 2/82; İbn Hibbân, 1395, s. 5/79; Mizzî, 1400, s. 17/264; Zehebî, 1407, s. 5/473).

C- Rivâyetlerin İsnad Yönünden Değerlendirilmesi

1. Abdullah b. Mes'ûd Rivâyeti

*Sahihayn ve el-Muvatta'*ya bakıldığında Tahiyyat duası ile ilgili rivâyetlerin Abdullah b. Mes'ûd, Abdullah b. Abbâs, Ebû Mûsâ el-Eş'arî ve Hz. Ömer'den nakledildiği görülmektedir. Abdullah b. Mes'ud'dan nakledilen rivâyet hem Buhârî'nin (ö. 256/870) ve hem de Müslim'in (ö. 261/875) *el-Câmiu's-sahîh* 'lerinde yer almaktadır ve dolayısıyla *müttefekun aleyhtir*. Abdullah b. Abbâs ile Ebû Mûsâ el-Eş'arî'den nakledilen rivâyetler ise sadece Müslim'in *el-Câmiu's-sahîh* 'inde Hz. Ömer'den nakledilen rivâyet ise *el-Muvatta'*da bulunmaktadır.

Abdullah b. Mes'ûd rivâyeti, Buhârî'de yedi ayrı isnadla, Müslim'de ise beş ayrı isnadla nakledilmektedir. Rivâyetlerin âli isnadı Buhârî'de yer alan ve *Ebû Vâil* rivâyetinin 1. isnadı olan, Ebû Nuaym Fazl b. Dükeyn→ el-A'meş→ Ebû Vâil Şakîk b. Seleme→ Abdullah b. Mes'ûd isnadıdır. Buhârî'de yer alan bu yedi isnadın altısında ve Müslim'de yer alan beş isnadın dördünde rivâyeti Abdullah b. Mes'ûd'dan nakleden râvî *Ebû Vâil Şakîk b. Seleme* iken, iki kaynakta da geri kalan bir rivâyeti nakleden râvî *Abdullah b. Sahbere*'dir. Buhârî ve Müslim'de on iki isnadda bu rivâyeti nakleden toplam otuz bir râvî bulunmaktadır. Yapılan inceleme sonucu bu râvîlerin cerh ve ta'dil âlimlerince genel itibariyle güvenilir olarak kabul edildikleri tespit edilmiştir. Bununla birlikte sekiz râvî hakkında güvenilir kabul edildiklerini ortaya koyan ta'dil lafızları bulunsa da birtakım sebeplerden dolayı tenkit de edilmişlerdir. Bu râvîler ve tenkit sebepleri ise şu şekildedir. Rivâyetin ortak râvîlerinden *el-A'meş (Süleymân*

b. Mihrân), Abdullah b. Ebû Evfâ, İkrime ve Enes'ten işitmediği halde rivâyette bulunduğu dolayısıyla tedlîs yaptığı için eleştirilmiştir. Ancak *el-A'meş*, çalışmanın konusu olan rivâyeti *Ebû Vâil Şakîk b. Seleme*'den naklettiği için, burada bir tedlîs durumundan bahsetmek mümkün değildir. *Ebû Vâil* rivâyetinin 3. isnadının râvîlerinden *Husayn b. Abdurrahman* ile 5. isnadının râvîlerinden *Cerîr b. Abdülhamîd*'de ömürlerinin sonlarına doğru hafızalarının bozulduğu ifade edilmiştir. Rivâyetin diğer senedleri ve metinleri incelendiğinde -ileride metin tahlili yapılırken daha detaylı ele alınacaktır- birbirine zıt bir durumun bulunmaması, aksine rivâyetlerin içerdiği mana bakımından birbirini destekler mahiyette olması, söz konusu râvîlerin hafızalarının bozulmasının hadise bir etkisinin olmadığını göstermektedir. 6. isnadın râvîlerinden *Muğîre b. Miksem*'de hocası İbrâhim en-Nehâî'den naklettiği rivâyetlerde irsâl yaptığı için eleştirilmiştir. Fakat o, bu rivâyeti *Ebû Vâil*'den rivâyet ettiği için bir irsâl durumu bulunmamaktadır. 8. isnadın râvîlerinden *Muhammed b. Ca'fer (Gunder)* ise kendisinde dalgınlık (gaflet) bulunduğu gerekçesiyle tenkit edilmiş olmasına rağmen Şu'be rivâyetlerinde insanların en güvenilir olduğu kaydedilmiştir. Bu rivâyeti de *Şu'be b. el-Haccâc*'tan nakletmiştir. Dolayısıyla burada tenkit edilecek bir husus yoktur. 10. isnadın râvîlerinden *Muhammed b. Hâzîm et-Temîmî (Ebû Muâviye)* Mürcî olmakla itham edilmiş fakat *el-A'meş*'in rivâyetlerinde çok güvenilir olduğu da belirtilmiştir. Bu rivâyeti de *el-A'meş*'ten nakletmiştir.

Abdullah b. Sahbere rivâyetinin 1. isnadının râvîlerinden *Seyf b. Süleymân* ise Kaderiyye'ye mensup olmakla itham edilmiştir. Fakat çalışmada da görüldüğü üzere bu durumda olup da propagandasını yapmayan ve ileri gelenlerinden olmayanların rivâyetleri âlimlerce makbul görülmüş ve eserlerine alınmıştır. 1. isnadın bir diğer râvîsi *Mücâhid b. Cebr* ise Hz. Âişe'den işitmediğinden dolayı ondan naklettiği rivâyetlerin mürsel olduğu gerekçesiyle tenkit edilmiştir. İsnadında yer aldığı bu rivâyeti Abdullah b. Sahbere'den naklettiği için böyle bir durum söz konusu değildir. Sonuç olarak *Sahihayn*'da yer alan Tahiyat duası ile ilgili Abdullah b. Mes'ûd'tan nakledilen rivâyetin isnad açısından sağlam olduğu tespit edilmiştir.

2. Abdullah b. Abbâs Rivâyeti

Abdullah b. Abbâs rivâyeti, Müslim'de üç ayrı isnadla yer almaktadır. Rivâyetin âli isnadı Kuteybe b. Saîd'in Muhammed b. Rumh'a göre güvenilirlik yönü dikkate alındığında 1. isnadı olan, Kuteybe b. Saîd→ Leys b. Sa'd→ Ebû'z-Zübeyr (Muhammed b. Müslim)→ Saîd b. Cübeyr→ Tâvus b. Keysân→ Abdullah b. Abbâs isnadıdır. Bu rivâyetin ortak râvîleri Abdullah b. Abbâs'tan nakleden Tâvus b. Keysân→ Ebû'z-Zübeyr (Muhammed b. Müslim)→ Saîd b. Cübeyr'dir. Üç isnadla bu rivâyeti nakleden toplam dokuz râvî bulunmaktadır. Yapılan inceleme sonucu bu râvîlerin cerh ve ta'dil âlimlerince genel itibarıyla güvenilir olarak kabul edildikleri tespit edilmiştir. Bununla birlikte rivâyetin yukarıda ifade edilen ortak râvîleri hakkında güvenilir kabul edildiklerini ortaya koyan ta'dil lafızları bulunsa da birtakım sebeplerden dolayı tenkit de edilmişlerdir. Bu râvîler ve tenkit sebepleri ise şu şekildedir. *Tâvus b. Keysân*, aşırı olmamak kaydıyla Şîîlikle itham edilmiş olmakla birlikte o dönemde Hz. Ali'yi üstün gören ve savaşlarda Hz. Ali'nin haklı olduğunu savunanlar için de bu tabir kullanılmaktadır ve dolayısıyla bu durumlar göz önüne alınarak rivâyetleri makbul kabul edilmiş ve kaynaklarda yer almıştır. *Ebû'z-Zübeyr (Muhammed b. Müslim)*, Abdullah b. Abbâs, Abdullah b. Amr, Hz. Âişe ve özellikle Câbir b. Abdullah'tan naklettiği rivâyetlerde tedlîs yaptığı gerekçesiyle tenkit edilmiştir. Bununla birlikte öğrencisi Leys'in onun bu rivâyetlerini kendisine sorarak ayıkladığı ve bundan dolayı onun Leys vasıtasıyla gelen rivâyetlerinin sahih olduğu da kaydedilmiştir. Bu rivâyet de Leys tarafından nakledilmektedir. *Saîd b. Cübeyr*, Hz. Âişe ve Ebû Mûsâ'dan naklettiği rivâyetleri mürsel olduğu için eleştirilmiştir. Bu rivâyet Abdullah b. Abbâs'tan nakledildiği için bu durum söz konusu değildir. Sonuç olarak Müslim'de yer alan Tahiyat duası ile ilgili Abdullah b. Abbâs'tan nakledilen rivâyetin isnad açısından sağlam olduğu tespit edilmiştir.

3. Ebû Mûsâ el-Eş'arî Rivâyeti

Ebû Mûsâ el-Eş'arî rivâyeti, Müslim'de beş ayrı isnadla yer almaktadır. Rivâyetin âli isnadı 1. isnadı olan, Saîd b. Mansûr, Kuteybe b. Saîd, Ebû Kâmil el-Cahderî ve Muhammed b. Abdülmelik el-Emevî (Lafız Ebû Kâmil)→ Ebû Avâne→ Katâde→ Yûnus b. Cübeyr→ Hittân b. Abdullah er-Rakkâşî→ Ebû Mûsâ el-Eş'arî isnadıdır. Bu rivâyetin ortak râvîleri, Ebû Mûsâ el-Eş'arî'den nakleden Hittân b. Abdullah er-Rakkâşî→ Yûnus b. Cübeyr el-Bâhilî→ Katâde'dir. Beş isnadda bu rivâyeti nakleden toplam yirmi râvî bulunmaktadır. Yapılan inceleme sonucu bu râvîlerden dokuzu cerh ve ta'dil âlimlerince çeşitli sebeplerden dolayı tenkit edilmiştir. Bu râvîler ve tenkit sebepleri ise şu şekildedir. Rivâyetin ortak râvîlerinden *Katâde*, mürsel rivâyetleri bulunduğu ve tedlîs yaptığı gerekçesiyle eleştirilmiş ve kadercilikle itham edilmiştir. Bununla birlikte kullandığı rivâyet lafızlarıyla tam veya eksik rivâyet zincirlerini bizzat kendisinin ortaya koyduğu da kaydedilmiştir. Kadercilikte de aşırı gitmediği, propagandasını yapmadığı ifade edilmiştir. 1. isnadın râvîlerinden *Ebû Avâne Vaddâh b. Abdillâh el-Vâsıtî*, kitaplarından rivâyetinde çok güvenilir olduğu halde ezberinden naklettiği rivâyetlerde çok hata yaptığı için eleştirilmiştir. 2. isnadın râvîlerinden *Hammâd b. Üsâme el-Kureşî (Ebû Üsâme)* bazen tedlîs yaptığı için eleştirilmiştir. 2. isnadın râvîlerinden *Saîd b. Ebû Arûbe*'nin ömrünün sonlarına doğru hafızasının kötüleştiği ifade edilmiştir. Bununla birlikte Katâde hadislerinde insanların en güvenilir olduğu kaydedilmiştir. Bu rivâyeti de Katâde'den nakletmiştir. *Muâz b. Hişâm*, bazen vehmettiği için eleştirilmiş ve bundan dolayı "sadûk, leyse bi hüccetin" olarak değerlendirilmiştir. *Hişâm b. Ebû Abdullah ed-Destivâi* ise Kaderiyye'ye mensup olmakla itham edilmiş olmakla beraber propagandasını yapmadığı, ileri gelenlerinden olmadığı ve ömrünün sonlarına doğru bu görüşünden vazgeçtiğinden dolayı da rivâyetlerinin temel hadis kaynaklarında yer aldığı kaydedilmiştir. Ayrıca Katâde ahabının Saîd b. Cübeyr ile birlikte en güvenilir olduğu da ifade edilmiştir. *Süleymân b. Tarhân et-Teymî*'nin tedlîs yaptığı ve mürsel rivâyetleri bulunduğu beyan edilmiştir. Fakat bunların sayısının az olduğu da belirtilmiştir. 3. isnadın râvîlerinden *Muhammed b. Yahyâ b. Ebû Ömer*, kendisinde gaflet (dalgınlık) bulunduğu gerekçesiyle tenkit edilmiştir. *Abdürrezzâk b. Hemmâm*'ın, Şîilikle itham edildiği, ömrünün sonlarına doğru gözlerini kaybetmiş olması dolayısıyla hâfızasında değişmeler olduğu ve hafızasından naklinde hata yaptığı ifade edilmiştir. Bununla birlikte aşırı bir Şîilik eğilimi bulunmadığı, Hz. Ali'yle savaşımlara kızdığından ve Muâviye'ye karşı olan tutumundan dolayı hakkında böyle bir iddianın bulunduğu da kaydedilmiştir. Ebû Mûsâ el-Eş'arî rivâyeti isnad açısından bir bütün olarak ele alındığında yukarıda da görüldüğü gibi bazı râvîler hakkında cerh ve ta'dil âlimlerince birtakım eleştiriler olsa da bu râvîler hakkında aynı zamanda ta'dil lafızlarıyla güvenilir oldukları da belirtilmiştir. Ayrıca rivâyette yer alan râvîlerin hiçbirinde, rivâyetinin terkedilmesine sebep olacak ağır cerh ifadeleri bulunmaması, rivâyetin beş ayrı isnaddan nakledilmiş olması ve rivâyetlerin de içerdiği anlam bakımından birbirini desteklemesi de bu bağlamda kayda değerdir. Sonuç olarak tüm bu değerlendirmeler göz önüne alındığında Müslim'de yer alan Tahiyyat duası ile ilgili Ebû Mûsâ el-Eş'arî'den nakledilen rivâyetin isnad açısından sağlam olduğunu söylemek mümkündür.

4. Hz. Ömer Rivâyeti

Hz. Ömer rivâyeti, *el-Muvatta*'da bir isnadla yer almaktadır. İsnadda yer alan tüm râvîler cerh ve ta'dil âlimlerince güvenilir kabul edildiği tespit edilmiştir. Bu açıdan *el-Muvatta*'da yer alan Tahiyyat duası ile ilgili Hz. Ömer rivâyeti isnad açısından sağlamdır. Fakat diğer rivâyetler merfû iken bu rivâyet mevkuftur. Bundan dolayı bu rivâyetin diğer rivâyetlerin yanında zayıf kaldığı görüşü de bulunmaktadır (İbnü'l-Esîr, 2008, s. 8/549).

Hadis ilmi açısından rivâyetlere bakıldığında gerek çok sayıda isnadla nakledilmiş olması gerek isnadda yer alan râvîlerin güvenilirlik durumu ve gerekse müttefekun aleyh olması gibi hususlar göz önüne alındığında isnad yönüyle en sağlam rivâyet, Abdullah b. Mes'ûd rivâyetidir.

D- Rivâyetlerin Metin Yönünden Değerlendirilmesi

1. Abdullah b. Mes'ûd Rivâyeti

Sahihayn'da yer alan Tahiyat duası ile ilgili rivâyet, Abdullah b. Mes'ûd'dan Ebû Vâil Şakîk b. Seleme ve Abdullah b. Sahbere tarikiyle nakledilmiştir. Rivâyet incelendiğinde de bu iki râvînin rivâyetlerinde metin yönünden farklılıklar olduğu görülmektedir. Hem Buhârî'de ve hem de Müslim'de yer alan Ebû Vâil rivâyetine bir bütün olarak bakıldığında Abdullah b. Mes'ûd ve sahabîlerin namaz kılarken yanlış selamlamada bulunmaları üzerine Hz. Peygamber'in bu durumu düzeltmesi ve bu selamın her bir sâlih kula isabet etmesinden hareketle önemi anlatılırken, Abdullah b. Sahbere rivâyetinde selam ile ilgili ifadeler yer almamakta, Hz. Peygamber'in Abdullah b. Mes'ûd'un elini tutarak ona Tahiyat duasını öğretmesi nakledilmektedir. Şakîk b. Seleme Ebû Vâil rivâyetinin de kendi arasında birtakım rivâyet farklılıkları bulunmaktadır.

Ebû Vâil tarikiyle nakledilen 1. rivâyette Abdullah b. Mes'ûd'un Hz. Peygamber'in arkasında namaz kılarlarken "Cebrâîl'e, Mikâîl'e selam olsun. Falan ve falana da selam olsun" dedikleri, Hz. Peygamber'in de onlara dönerek, Allah'ın kendisinin Selâm olduğunu ve namaz kılarlarken şöyle demeleri gerektiğini söyleyerek, Tahiyat duasını onlara buyurduğu nakledilmektedir. Bu duada ... *alâ ibâdillâhi's-sâlihîn* ile kelime-i şehâdet arasında şu ifade yer almaktadır. *Böyle dediğiniz zaman gökte ve yerdeki Allah'ın her bir sâlih kuluna isabet eder.*"

2. rivâyette, 1. rivâyetten farklı olarak, "Allah'a kullarından selam olsun" sözü ve Hz. Peygamber'in "Allah'a selâm olsun demeyin!" uyarısı bulunmakta, "Cebrâîl'e, Mikâîl'e selâm olsun" kısmı bulunmamaktadır. Bu rivâyette de dua kısmında ... *alâ ibâdillâhi's-sâlihîn* ile kelime-i şehâdet arasında birinci rivâyetten biraz farklı olarak şu ifade yer almaktadır. *Böyle dediğiniz zaman gökte ve yerdeki Allah'ın her bir sâlih kuluna isabet eder.*"

3. rivâyette diğer iki rivâyetten farklı olarak Abdullah b. Mes'ûd'un Hz. Peygamber ile birlikte namaz kıldıkları bilgisi bulunmamakta ve onun "Biz 'Tahiyat namazdadır' der, isimler söyler ve 'bazılarımız bazılarına selam olsun' derdik." sözü yer almakta ve Hz. Peygamber'in de bunu işitince onlara Tahiyat duasını söylemeleri nakledilmektedir. Yine bu rivâyette ilk iki rivâyetten farklı olarak, ... *alâ ibâdillâhi's-sâlihîn* ile kelime-i şehâdet arasında yer alan "*Şüphesiz siz böyle yaptığımız zaman gökte ve yerde bulunan Allah'ın her bir sâlih kuluna selam vermiş olursunuz*" sözü şehâdetin arkasında yani rivâyetin sonunda bulunmaktadır. 4. rivâyette 1. ve 2. rivâyetteki gibi Abdullah b. Mes'ûd'un Hz. Peygamber ile birlikte namaz kıldıkları bilgisi bulunmakta, fakat iki rivâyetten farklı olarak "kullarından önce Allah'a selam olsun. Cebrâîl'e selam olsun. Mikâîl'e selam olsun, falan ve falana da selam olsun" ifadesi yer almaktadır. Daha sonra Hz. Peygamber'in namazı bitirip onlara dönerek Allah'ın kendisinin Selâm olduğu ve bir kimsenin namazda oturduğu zaman okuması gereken Tahiyat duasını buyurduğu anlatılmaktadır. Bu rivâyette de aynı 1. rivâyette olduğu gibi ... *alâ ibâdillâhi's-sâlihîn* ile kelime-i şehâdet arasında şu ifade yer almaktadır. *Böyle dediğiniz zaman gökte ve yerdeki Allah'ın her bir sâlih kuluna isabet eder.*" Buna ilaveten şehâdetin sonunda "*sonra dilediği duayı seçebilir*" sözü bulunmaktadır. 5. rivâyette Abdullah b. Mes'ûd'un namazda olduğu bilgisi bulunmakta ama Hz. Peygamber ile birlikte namaz kıldıkları bilgisi bulunmamaktadır. Abdullah b. Mes'ûd'un namazda "Selâm, Allah'ın üzerine olsun, selâm falana olsun." söylemeleri üzerine bir gün Hz. Peygamber'in onlara Tahiyat duasını buyurması nakledilmektedir. Bu rivâyette de aynı 4. rivâyette olduğu gibi ... *alâ ibâdillâhi's-sâlihîn* ile kelime-i şehâdet arasında şu ifade yer almaktadır. *Böyle dediğiniz zaman gökte ve yerdeki Allah'ın her bir sâlih kuluna isabet eder.*" Buna ilaveten şehâdetin

sonunda “sonra dilediği duayı seçebilir” sözü de bulunmaktadır. 6. rivâyette ise Abdullah b. Mes‘ûd’un Hz. Peygamber ile birlikte namaz kıldıkları ve kendilerinin namazda Allah’a selâm olsun dedikleri bunun üzerine Hz. Peygamber’in Allah’ın kendisinin Selâm olduğu ve şöyle söylemeleri gerektiğini belirterek, Tahiyyat duasını buyurduğu nakledilmektedir. Diğer rivâyetlerde bulunan *alâ ibâdillâhi’s-sâlihîn* ile kelime-i şehâdet arasındaki “böyle dediğiniz zaman gökte ve yerdeki Allah’ın her bir sâlih kuluna isabet eder” kısmı bu rivâyette yer almamaktadır. Yani doğrudan namazda okunduğu şekliyle Tahiyyat duası rivâyette nakledilmektedir. Müslim’de yer alan 7. rivâyet, metin yönünden Buhârî’de yer alan 6. rivâyetle aynıdır. Müslim’deki diğer rivâyetlerde hadisin tam metni verilmemekte, isnadı verilerek, metinlerdeki farklılıklar ifade edilmektedir. Bu bağlamda 8. rivâyetin 7. rivâyetle aynı olduğu fakat “sonra dilediği şeyi seçebilir” kısmının bu rivâyette yer almadığı bilgisi verilmektedir. 9. rivâyetin ilk iki rivâyetle aynı olduğu ama son kısımda “sonra dilediği veya sevdiği şeyi seçsin” ifadesi bulunduğu nakledilmektedir. 10. rivâyetin ise Abdullah b. Mes‘ûd’un “Biz Hz. Peygamber ile namazda oturduğumuz zaman...” sözü ile başladığı, rivâyetin geri kalanının diğer rivâyetlerle aynı olduğu bildirilmekte ve rivâyetin sonunda “sonra dua seçebilir” sözü bulunduğu ifade edilmektedir.

Abdullah b. Sahbere tarikiyle nakledilen 1.rivâyette Hz. Peygamber’in Abdullah b. Mes‘ûd’un elinden tutarak Kur’ân’dan bir sûre öğretir gibi Tahiyyat duasını ona öğrettiği nakledilmektedir. 2. rivâyette ise Hz. Peygamber’in Abdullah b. Mes‘ûd’un elinden tuttuğu ifadesi geçmemekle birlikte rivâyetin geri kalan kısmının yukarıdaki rivâyetlerle aynı olduğu beyan edilmektedir.

2. Abdullah b. Abbâs Rivâyeti

Tahiyyat duası ile ilgili Abdullah b. Abbâs’tan nakledilen rivâyet *Sahihayn* içerisinde sadece Müslim’de yer almakta olup üç isnadla nakledilmektedir. 1. rivâyette Abdullah b. Abbâs’ın “Resûlullah (s.a.s.) bize Kur’ân’dan bir sûre öğretiyor gibi teşehhüdü öğretiyordu.” sözü ve arkasından Tahiyyat duası nakledilmektedir. 2. rivâyette rivâyetin tamamı verilmeyerek sadece farklılık olarak Abdullah b. Abbâs’ın “bize Kur’ân’dan bir sûre öğretiyor gibi” sözü yerine “bize Kur’ân’ı öğretir gibi” ifadesi yer almaktadır. 3. rivâyet ise 1. rivâyetle aynıdır.

3. Ebû Mûsâ el-Eş‘arî Rivâyeti

Tahiyyat duası ile ilgili Ebû Mûsâ el-Eş‘arî’den nakledilen rivâyet *Sahihayn* içerisinde sadece Müslim’de yer almakta olup beş isnadla nakledilmiştir. 1. rivâyette Ebû Mûsâ el-Eş‘arî cemaatle namazın kılınışını tarif ederken oturmuş esnasında okunması gereken Tahiyyat duasını nakletmektedir. 2., 3. ve 4. rivâyette rivâyetin tamamı verilmeyerek, sadece 1. rivâyetten farklı olarak, “Şüphesiz Allahü Teâlâ Nebîsi’nin (s.a.s.) lisanıyla “Semiallahü limen hamideh” buyurmuştur.” sözünün o rivâyette yer almadığı bilgisi verilmektedir. 5. rivâyette de aynı şekilde rivâyetin tamamı nakledilmeyerek 2., 3. ve 4. rivâyette yer almadığı belirtilen “Şüphesiz Allahü Teâlâ Nebîsi’nin (s.a.s.) lisanıyla “Semiallahü limen hamideh” buyurmuştur.” sözünün bu rivâyette bulunduğu kaydedilmektedir. Dolayısıyla aslında 5. rivâyetle, 1. rivâyet metin yönünden aynıdır. Abdullah b. Mes‘ûd rivâyetinde olduğu gibi bu rivâyet de çok sayıda isnadla gelmiş olmasına rağmen metinler arasında bir zıtlık bulunmamaktadır. Metninde görülen 2., 3. ve 4. rivâyetin metninde görülen farklılığın metnin daha iyi anlaşılabilmesine yönelik olarak, metnin bütününe zarar vermeyecek anlamı bozmayacak şekilde mana ile rivâyetten kaynaklandığını söylemek mümkündür.

4. Hz. Ömer Rivâyeti

Tahiyyat duası ile ilgili Hz. Ömer’den nakledilen rivâyet *el-Muvatta*’da sadece bir isnadla nakledilmiştir. Burada Hz. Ömer, minber üzerindeyken orada bulunanlardan tekrar etmelerini isteyerek Tahiyyat duasını öğretmesi anlatılmaktadır.

Abdullah b. Mes'ûd ile Ebû Mûsâ el-Eş'arî rivâyetleri arasında duanın başındaki “*tayyibât*” ve “*salavât*” kelimelerinin, yerleri dışında aslında bir fark bulunmamaktadır. Abdullah b. Abbâs'ın rivâyetinin bu iki rivâyetten farkı rivâyette bulunan “*el-mübârekât*” kelimesi, Hz. Ömer rivâyetinin farkı ise “*ez-zâkiyât*” kelimesidir. Aslında “*ez-zâkiyât*” kelimesinin de “temiz, bereketli, artan” anlamları yönünden “*et-tayyibât*” ile eş anlamlı olduğu nakledilmektedir (İbnü'l-Esîr, 2008, s. 8/557).

İmam Şâfiî (ö. 204/820) Tahiyat duasının okunuşundaki farklılıkların mana ile rivâyetten kaynaklanabileceğini, bunların lafz bakımından birbirinden farklı olsalar da anlam açısından birbirine benzer kelimeler olduğunu ifade etmektedir. Aynı zamanda ona göre bu kelimelerin hepsinin sâbit olması yani Hz. Peygamber tarafından bir topluluğa veya bire bir sahâbeye öğretmesi de ihtimal dahilindedir. Onlardan birisi bir lafzı diğeri öbür lafzı ezberlemiş olabilir. Bunlar arasında mana itibarıyla bir ihtilaf söz konusu değildir. Bununla Allah'ı ta'zim, senâ, anma, teşehhüd ve Nebî'ye dua kastedilmektedir. Bu bağlamda Hz. Peygamber kendi lafzı olmasa bile bazılarının kelime ve lafız eklemelerini onaylamıştır (Şâfiî, 1405, s. 22)

Yukarıdaki değerlendirmeler çerçevesinde Tahiyat duası ile ilgili *Sahihayn*'da yer alan Abdullah b. Mes'ûd, Abdullah b. Abbâs ve Ebû Mûsâ el-Eş'arî rivâyetlerinin çok sayıda isnadla nakledilmiş olmalarına rağmen metin açısından çelişki arz etmemeleri, rivâyetlerin kendi aralarında birbiriyle tutarlı olmaları hem metin yönünden sıhhatli ve hem de metni nakleden râvîlerin güvenilir olduklarını ortaya koymaktadır.

E- Rivâyet Hakkında Yapılan Değerlendirmeler

Buhârî şârihlerinden İbn Hacer (ö. 852/1449), Tahiyat duası ile ilgili rivâyetin şerhinde Tirmizî (ö. 279/892) ve Bezzâr'ın (ö. 292/905) konu ile görüşlerini nakletmektedir. Buna göre Tirmizî, teşehhüd konusunda nakledilen en sahih hadisin İbn Mes'ûd rivâyeti olduğunu, onun birçok tarikla nakledildiğini ve sahâbe ve tâbiûnun çoğunluğunun bu hadisle amel ettiklerini ifade etmektedir (Krş. Tirmizî, 2008, “Salât”, 215 (h. no:289)). Bezzâr da Tirmizî ile benzer bir değerlendirmede bulunarak teşehhüd konusunda bu rivâyetten daha sağlam, râvîleri daha meşhur bir rivâyet bilmediğini söylemektedir. İbn Hacer bu konuda Ehl-i hadis arasında da bir ihtilafın bulunmadığını kaydettikten sonra bu rivâyetin tercih sebeplerini şu şekilde açıklamaktadır. Bu hadis müttefekun aleyhtir, diğeri böyle değildir. Bu rivâyetin râvîleri güvenilir ve rivâyetin değişik senedlerinden gelen metninde herhangi bir ihtilaf bulunmamaktadır. İbn Mes'ûd rivâyeti bizzat Hz. Peygamber'den almıştır. İbn Hacer, İmam Şâfiî'nin İbn Abbâs rivâyetini esas aldığını belirtmektedir. Buna göre İmam Şâfiî, teşehhüd ile ilgili rivâyetlerin mana bakımından birbiriyle uyumlu olduğu, lafızlardaki farklılıkların ise râvîlerin rivâyet esnasındaki farklı ifadelerden kaynaklandığını belirtmekte ve bunda da manayı değiştirmedeği sürece bir sakınca olmadığını söylemektedir. İbn Abbâs rivâyetini de sahih olması yanında kolaylaştırıcı bir yönü bulunması, lafz bakımından diğerklerinden daha kapsamlı ve zengin olması sebebiyle tercih ettiği açıklamaktadır. Bununla birlikte diğerk rivâyetleri tercih edenlere de şiddetle karşı çıkmadığını da eklemektedir (Krş. Şâfiî, 2003, s. 158; İbn Hacer, 1379, 2/315).

Müslim'in şârihlerinden Nevevî (ö. 676/1277) bu rivâyetin şerhinde, ilim adamlarının yukarıda bahsi geçen üç Tahiyat duasının da câiz olduğu hususunda ittifak ettiklerini fakat hangisinin daha faziletli olduğu konusunda ise ihtilaf ettiklerini kaydetmektedir. İmam Şâfiî ve bazı Mâlikî ilim adamlarının İbn Abbâs'ın rivâyetini, içerisinde “*el-mübârekât*” lafzı geçmesinden dolayı daha faziletli kabul ettiklerini ifade etmektedir. Bunun da Yüce Allah'ın “...Allah katından mübarek ve güzel bir selâmlama ile...” (Nûr 24/61) sözüne daha uygun olduğunu, ayrıca İbn Abbâs rivâyetinde yer alan “Bize Kur'an'dan bir sûre öğretiyor gibi teşehhüdü öğretiyordu.” sözünün bu durumu pekiştirdiğini belirtmektedir. Yine Nevevî, Ebû Hanîfe (ö. 150/767), Ahmed b. Hanbel (ö.

241/855), fukahânın çoğunluğu ve Ehl-i hadis'e göre İbn Mes'ûd'un rivâyetinin daha faziletli olduğunu beyan etmektedir. Bunun da sebebi, diğer rivâyetlerin de sahih olmasına rağmen, muhaddislere göre İbn Mes'ûd rivâyetinin sıhhat yönünden daha güçlü olmasıdır (Nevevî, 1392, s. 4/165-166).

Hanefî fakihlerinden Serahsî (ö. 483/1090), kendilerinin İbn Mes'ûd'un rivâyetini, Resûlullah'tan (s.a.s.) nakli ve kaydı güzel ve güvenli olduğu için aldıklarını ifade etmektedir. Ayrıca rivâyetin geliş şekline de değinerek bu durumu şöyle nakletmektedir. "Ebû Hanîfe bu rivâyet şeklini ve zincirini şöyle anlatmaktadır: "Hammâd (ö. 120/738) elimi tuttu ve şöyle dedi: "İbrâhîm (ö. 96/714) elimi tuttu ve şöyle dedi: "Alkame (ö. 62/682) elimi tuttu ve şöyle dedi: "Abdullah b. Mes'ûd elimi tuttu ve "Resûlullah (s.a.s.) elimi tutarak bana Kur'an'dan bir sure öğretir gibi teşehhüdü öğretti. Vav ve elif harfine bile dikkat etmemizi isterdi" dedi" (Serahsî, 2008, s. 53; Yıldız, 2022, s. 86-87). Daha sonra Serahsî bu konudaki Ali b. Medîni'nin (ö. 234/848-49) şu sözünü nakletmektedir: "Teşehhüdle ilgili rivâyetlerden Kûfelilerin Abdullah b. Mes'ûd'dan yaptıkları rivâyet ile, Basralıların, Ebû Mûsâ el-Eş'arî'den yaptıkları rivâyetten başkası doğru değildir." Serahsî, İmam Şâfiî'nin İbn Abbâs'ın rivâyetiyle amel etmesinin bir sebebi olarak da onun sahâbenin gençlerinden olması ve dolayısıyla işin en son karar kılınan şeklini bilmesi ve tercih etmesini göstermektedir. Ona göre İbn Mes'ûd, yaşlılardandır ve o uygulananı, uygulanmayı ve ilk dönemde olanı da nakletmektedir. Serahsî bu değerlendirmeye karşı çıkarak onun bu görüşünün yeni yetişen gençleri, İslâm'a ilk giren ve hicret ehli olanların önüne geçirme anlamı taşıyacağı ve bu durumu da kimsenin söyleyemeyeceğini belirtmektedir (Serahsî, 2008, s. 52-54).

Hanefî fakih ve muhaddislerinden Tahâvî (ö. 321/933), teşehhüd ile ilgili rivâyetlerin Hz. Peygamber'den tevâtür derecesine ulaşır bir düzeyde nakledildiğini, rivâyetler arasında herhangi bir ihtilaf bulunmadığını ve dolayısıyla bu hususta muhalif bir söz söylememek ve farklı bir rivâyeti de almamak gerektiğini ifade etmektedir. Bununla birlikte İbn Abbâs rivâyetinde diğer rivâyetlerden farklı olarak "*el-mübârekât*" şeklinde fazladan yer alan ifadenin tercih konusunda âlimler arasında görüş ayrılığına sebep olduğunu açıklamaktadır. O bazılarının bu fazlalık sebebiyle İbn Abbâs rivâyetinin tercih edilmesi gerektiği görüşünde olduklarını kaydetmektedir. Çünkü fazlalığı olan eksik olandan önce gelir. Diğer bazı kimseler ise rivâyet yolları, istikameti ve rivâyetteki ittifak sebebiyle İbn Mes'ûd rivâyetinin tercihe daha uygun olduğunu savunduklarını nakletmektedir. Kendisi de İbn Mes'ûd'un naklettiği rivâyete kendisi dışında onu Hz. Peygamber'den nakleden herkesin muvafakât ettiğini, dolayısıyla içerisinde fazlalık bulunan bir rivâyeti değil de ittifakla kabul edilmiş bir rivâyeti tercih etmenin daha isabetli olacağını vurgulamaktadır. Ayrıca Tahâvî'ye göre, İbn Mes'ûd'un arkadaşlarına teşehhüdeki "vav"ı bile söylemelerine varıncaya kadar dikkat etmesi bu konudaki titizliğini göstermektedir. Bu sayede teşehhüdle ilgili Hz. Peygamber'in dilinden sadır olan özel lafızlar da korunmuş ve rivâyetler arasında bir söz birliği gerçekleşmiş olmaktadır (Tahâvî, 2009, s. 2/149-152).

Hanbelî fakihlerinden İbn Kudâme (ö. 620/1223), Ahmed b. Hanbel'in teşehhüde tercih ettiği Tahiyyat duasının Hz. Peygamber'in İbn Mes'ûd'a öğrettiği dua olduğunu ifade etmektedir. Daha sonra yukarıda da değinilen bu husustaki bazı görüşleri nakleden İbn Kudâme bu husustaki ihtilafın namazın tam olup olmaması ile alakalı olmadığını, namazın daha faziletli ve daha değerli olması ile ilgili olduğunu vurgulamaktadır. Ona göre en değerli olan Hz. Peygamber'in ashâbına öğrettiği, onların da bizzat ondan alarak öğrendikleri İbn Mes'ûd'un teşehhüdüdür. Çünkü bu rivâyet, isnad açısından en sahih ve râvîleri sayı bakımından en çok olanıdır. Ayrıca onun bu rivâyeti hakkında sahâbeden bir topluluk icmâ etmiştir. Bu durum da onu üstün kılmaktadır (İbn Kudâme, 2015, s. 1/279-280).

Mâlikî fakihî ve muhaddis İbn Abdülber en-Nemerî (ö. 463/1071), İmam Mâlik'in Hz. Ömer'den nakledilen Tahiyat duasını tercih ettiğini ifade etmektedir. Ona göre İmam Mâlik, bu duanın ancak Hz. Peygamber'den sadır olabileceğini bilmektedir. Çünkü Hz. Ömer, minberde insanlara bu duayı öğretirken sahâbeden hiçbirisi -onun zamanında çok sayıda sahâbe bulunmasına rağmen- onun bu yaptığına karşı çıkmamıştır. Ayrıca o Tabînden ve huzurunda müslüman olanlardan bu duayı bilmeyen kimseleri de tanımaktadır. Sahâbeden hiçbir kimse de onun huzuruna gelerek "bu dua senin tarif ettiğin gibi değil" dememiştir (İbn Abdülberr en-Nemerî, 1414, 4/274). İmam Şâfiî de küçüklüğünde hocalarının kendisine öğrettiği teşehhüdün bu şekilde olduğunu, Hz. Ömer'in de minbere çıkıp ancak Hz. Peygamber'in öğrettiği teşehhüdü insanlara öğreteceğini vurgulamakla birlikte kendilerine kuvvetli bir senedle bir hadisin ulaşması durumunda onunla amel edeceklerini de kaydetmiştir. Daha sonra yukarıda sayılan gerekçelerden dolayı İbn Abbâs rivâyetiyle amel ettiğini belirtmiştir (Şâfiî, 2003, s. 155-158).

Fakihlerin rivâyetleri tercih sebepleri ile ilgili yapılan bir çalışmada onların rivâyetler arasındaki tercihlerinin şekillenmesinde bölgesel/yerel ekolleşme ya da belirli bir ilmî geleneğe olan aidiyet durumlarının etkili olduğu ifade edilmektedir. Örneğin İmam Şâfiî'nin İbn Abbâs'ın rivâyetini tercih etmesinde rivâyetin Kur'an'a daha uygun olması yanında Hicaz/Mekke isnadı ve İbn Abbâs'ın belirleyici konumunun etkili olduğu belirtilmektedir. Aynı şekilde Ebû Hanîfe'nin tercihinde de Kûfe ve oradaki ilmî birikimin kendisine dayandırıldığı İbn Mes'ûd isminin etkili olduğu aktarılmaktadır (Demirci, 2016, s. 394-396). Hatta rivâyetin sened yönünden sağlam olmasından ziyade Hanefî gelenek içerisinde İbn Mes'ûd rivâyetinin yaygın olmasının daha etkili olduğu da bu konudaki görüşlerden birisidir (Yıldırım ve Demir, 2018, s. 184). Ehl-i hadis'in imamlarından olan Şâfiî'den, bu noktada mensubu olduğu ekolün anlayışından hareketle, çok sayıda isnadla nakledilmesi, râvîlerinin güvenilirliği gibi hususları göz önünde bulundurarak İbn Mes'ûd rivâyetiyle amel edebilirdi. Ancak râvîler, yaşadığı bölgeler ve mensup olduğu ekoller hadis tercihlerinde etkili olmuştur. Daha önce bizim çalışmasını yaptığımız namazda ellerin kaldırılması ile ilgili rivâyetler konusunda da benzer durum görülmektedir (Aydın, 2022, ss. 1-46). Nitekim Ehl-i hadis'in diğer imamı Ahmed b. Hanbel, bu hususlardan dolayı İbn Mes'ûd rivâyetini tercih etmiştir. Fakat bu noktada İmam Şâfiî açısından belirtildiği gibi bölgeler ve isimler etkili olmuştur.

Tahiyat duası ile ilgili bir husus da rivâyetin sebab-i vürûdu ile ilgilidir. Bu konuda Tahiyat duasının mi'racda Yüce Allah ile Hz. Peygamber arasında geçen bir konuşmanın başlangıcı olduğuna yönelik çeşitli anlatımlar bulunmaktadır. Fakat bu hususta yapılan bir çalışmada ulaşılan sonuçta belirtildiği üzere temel hadis kaynaklarında böyle bir rivâyet bulunmamaktadır. Bununla birlikte ilk ve tek senedli rivâyetin Sa'lebî'nin (ö. 427/1035) tefsirinde geçtiği (Krş. Sa'lebî, 2002, 6/55 vd.) onun da râvîlerinin durumları dolayısıyla sahih olmaktan çok uzak olduğu kaydedilmektedir. Bunun dışında diğer kaynaklarda yer alan rivâyetlerin ise bir senedinin bulunmadığı belirtilmektedir. Dolayısıyla rivâyet sıhhat yönünden problemlidir (Durmuş, 2018, s. 391-392). Yukarıda da incelenen Abdullah b. Mes'ûd'dan nakledilen rivâyette sebab-i vürûda dair bilgiler yer almaktadır. Buna göre Abdullah b. Mes'ûd ve sahâbiler Hz. Peygamber ile birlikte namaz kılarken, söyledikleri selamlamanın hatalı olması ve Allah Resûlü (s.a.s.) tarafından düzeltilerek, doğru teşehhüdün onlara öğretilmesidir.

Sonuç

İslam dininin en önemli ibadetlerinden birisi olan namazda okunan bazı dualarda rivâyetlerden kaynaklı mezhepler arası birtakım farklılıklar bulunmaktadır. Bu dualardan bir tanesi de Tahiyat duasıdır. Bu duanın okunuş şekli ile ilgili olarak Hanefî ve Hanbelî mezhepleri Abdullah b. Mes'ûd rivâyetiyle, Şâfiî mezhebi Abdullah

b. Abbâs rivâyetiyle, Mâlikî mezhebi ise Hz. Ömer rivâyetiyle amel etmektedir. Çalışmada Tahiyyat duası ile ilgili rivâyetler, *Sahihayn* ve Mâlikî mezhebi de dikkate alınarak *el-Muvatta* özelinde isnad ve metin yönünden incelenerek değerlendirilmiştir. Ayrıca bu rivâyetlerin yanında Müslim’de Ebû Mûsâ el-Eş‘arî’den nakledilen bir rivâyet daha bulunmaktadır. Abdullah b. Mes‘ûd rivâyeti hem Buhârî ve hem de Müslim’de nakledilmektedir. Dolayısıyla *müttefekun aleyh*dir. Abdullah b. Abbâs ile Ebû Mûsâ el-Eş‘arî rivâyetleri ise sadece Müslim’de, Hz. Ömer rivâyeti de *el-Muvatta*’da yer almaktadır. Abdullah b. Mes‘ûd rivâyeti, Buhârî’de yedi ayrı isnadla, Müslim’de ise beş ayrı isnadla, Abdullah b. Abbâs rivâyeti, Müslim’de üç ayrı isnadla, Ebû Mûsâ el-Eş‘arî rivâyeti ise Müslim’de beş ayrı isnadla, Hz. Ömer rivâyeti de *el-Muvatta*’da bir isnadla nakledilmektedir. Rivâyetlerin tamamının senedleri incelendiğinde râvîlerin genel itibariyle cerh ve ta‘dil âlimlerince güvenilir kabul edildikleri, haklarında birtakım tenkit unsuru bulunan râvîlerin ise rivâyetlerini reddedecek düzeyde bir ağır cerh ifadeleri bulunmadığı görülmektedir. Ayrıca her bir rivâyet gerek kendi içerisinde ve gerekse Tahiyyat duası bağlamında diğer rivâyetlerle bir bütün olarak değerlendirildiğinde, içerdikleri anlam bakımından bir zıtlık içermemesi, aksine birbirlerini destekler durumda olması bu açıdan önemlidir. Dolayısıyla bu husus râvîlerin, rivâyeti usulüne uygun naklettiklerini ve güvenilir olduklarını da ortaya koymaktadır. Bütün bunların yanında gerek *müttefekun aleyh* oluşu gerekse diğer rivâyetlere göre daha çok isnada sahip olması ve isnadla yer alan râvîlerin güvenilirlik durumları dolayısıyla Abdullah b. Mes‘ûd rivâyeti en sağlam rivâyettir. Abdullah b. Mes‘ûd, Abdullah b. Abbâs ve Ebû Mûsâ el-Eş‘arî rivâyetleri merfû iken, Hz. Ömer rivâyeti mevkûftur. Bununla birlikte metin yönünden bakıldığında rivâyetler arasında çok ciddi düzeyde farklılıklar bulunmadığı ve bir uyum olduğu, özellikle Tahiyyat duası kısmında aralarında anlamı bozmayacak bir iki ilave lafız ve harf ile kelimelerin yer değişikliği dışında bir fark bulunmadığı görülmektedir. Mezheplerin rivâyetleri tercih noktasında da Hanefiler açısından Abdullah b. Mes‘ûd rivâyetini tercih sebebi olarak, rivâyetin sıhhat durumu yanında özellikle Kûfe ve Abdullah b. Mes‘ûd isminin etkili olduğu ifade edilmektedir. Nitekim yapmış olduğumuz isnad tahlilinde de görüldüğü gibi Abdullah b. Mes‘ûd rivâyetinin râvîlerinin neredeyse tamamına yakınının Kûfeli olması bu durumu onaylamaktadır. Bunun yanında Hanbelîler içinse hem isnad açısından en sağlam ve hem de râvî sayısının daha fazla olması gösterilmektedir. Ehl-i hadis Ekolü’nün önemli temsilcilerinden olan Hanbelîlerin bu tercihi ekollerinin hadis tercih kriterleri dikkate alındığında daha iyi anlaşılacaktır. Ehl-i hadis Ekolü’nün bir diğer önemli temsilcisi durumundaki Şâfîiler için rivâyetin isnad ve sıhhat durumu dikkate alınarak Abdullah b. Mes‘ûd rivâyeti yerine Abdullah b. Abbâs rivâyetini tercih etmelerinin sebebi Kur‘ân’a da daha uygun olduğu ifade edilen ve diğer rivâyetlerde yer almayan “*el-mübârekât*” lafzı yanında Hicaz ve Abdullah b. Abbâs isminin etkili olduğu belirtilmektedir. Yapmış olduğumuz isnad tahlilinde de görüldüğü gibi rivâyetin ortak râvîlerinin Mekke’de doğması veya ikamet etmesi bu durumu desteklemektedir. Farklı konulardaki rivâyetlerde de isim, bölge ve ekol kaynaklı bu tercih durumu dikkat çekmektedir. Bu husus göz önünde bulundurulduğu takdirde Şâfîilerin tercihi daha iyi anlaşılacaktır. Mâlikîler için Hz. Ömer rivâyetini tercih etmelerinin sebebi olarak da Hz. Ömer’in bu rivâyeti sadece Hz. Peygamber’den öğrenmiş olabileceği ve minberde bu duayı bilmeyen insanlara öğretirken orada bulunan ve bu duayı bilen sahâbîlerden hiç kimsenin ona itiraz etmemesi gösterilmektedir. Ebû Mûsâ el-Eş‘arî rivâyetini ise Basralıların naklettiği kaydedilmiş olmakla birlikte tespit edilebildiği kadarıyla yukarıda adı geçen mezheplerin kitaplarında kendilerinin bu rivâyetle amel ettiklerine dair bir bilgiye rastlanmamıştır. Rivâyetlerin içerdiği Tahiyyat duası ile ilgili farklı okunuş şekillerine bir bütün olarak bakıldığında anlamsal açıdan birbirlerine benzedikleri görülmektedir. Buradan hareketle “Şu rivâyet daha sağlam onun tercih edilmesi gerekir, diğerleri isabetli olmaz” gibi bir yaklaşımda bulunmaktan ziyade -zaten diğer rivâyetlerin sıhhat durumu

da ortadadır- mezheplerin farklı okuyuş şekillerini, onların kendi belirlemiş oldukları usûlleri göz önünde bulundurarak değerlendirmek doğru olacaktır.

Namazın kılınışı esnasında mezheplerin tercih etmiş olduğu rivâyet kaynaklı farklı bazı uygulamalar, vitir namazının kılınış şekli, iftitah tekbiri dışında namazda ellerin kaldırılması gibi dışarıdan bakıldığında görülebildiği gibi, bazıları ise Tahiyat duasının okunuşunda olduğu gibi herhangi bir hareket olmadan sessiz bir şekilde okunduğundan dolayı insanlar arasında çok dikkat çekmemiştir. Bundan dolayı da halk arasında pek fazla ihtilaf konusu olmamıştır. Yukarıda görüldüğü gibi daha ziyade mezheplerin uygulamaları noktasında âlimler tarafından rivâyetlerin tercih sebebi gibi hususlarda tartışılmıştır. Bununla birlikte Şâfiî mezhebine mensup kardeşlerimizin yoğun olarak bulunduğu bölgelerimizde yaşamış olduğumuz tecrübeye dayanarak şu hususu hatırlatmakta da fayda vardır. Özellikle Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi ders kitabı hazırlanırken Tahiyat duasının okunuş şekli ile ilgili olarak Şâfiî mezhebinin tercihinin de dikkate alınması ve kitapta bu dua metnine de yer verilmesi gerekmektedir. Çünkü kitapta yer alan Hanefî mezhebinin tercih ettiği Tahiyat duasını okuyan bir öğrencinin ilk sorduğu, bu duanın kendi okudukları duadan farklı olduğu ve hangisinin doğru olduğu sorusudur. Buna cevaben de bu duanın okunuş amacının aslında Yüce Allah'ı ta'zim, Nebîsi'ne selam ve Kelime-i şehâdeti ifade etmek olduğunun anlatılması yanında her iki okuyuş şeklinin de doğru olduğunun belirtilmesi faydalı olacaktır.

Kaynakça

- Ahatlı, E. (2010). Şakîk b. Seleme. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları.
- Ahatlı, E. (2013). Yahyâ b. Saîd el-Kattân. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları.
- Akyüz, A. (1988). Abdürrezzâk es-San'ânî. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları.
- Âşikkutlu, E. (1999). İbn Ebû Ömer. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları.
- Atar, F. (2011). Teşehhüd. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları.
- Aycan, İ. (2012). Urve b. Zübeyr. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları.
- Aydın, M. (2022). "Namazda Ellerin Kaldırılmasına Dair Rivâyetlerin İsnad Açısından Değerlendirilmesi". *Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3/2, 1-46 .
- Aydınlı, A. (1999). İbn Râhûye. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları.
- Başaran, S. (1993). Cerîr b. Abdülhamîd. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları.
- Başaran, S. (1999). İbn Ebû Şeybe, Ebû'l-Hasan. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları.
- Bırışık, A. (2002). Katâde b. Diâme. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Ankara: TDV Yayınları.
- Buhârî, E. A. M. b. İ. (1995). *el-Câmiu's-sahîh*. Beyrut: Dâru'l-Erkâm.
- Buhârî, E. A. M. b. İ. (t.y.). *et-Târihu'l-kebîr* (C. 1-8). Haydarâbâd: Dâru'l-Maârifî'l-Osmâniyye.
- Çakın, K. (2002). Kuteybe b. Saîd. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Ankara: TDV Yayınları.
- Demirci, S. (2016). Sahih Hadisler Arası Tercih Sebepleri Açısından Teşehhüd Rivâyetleri. *Hittit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 15(30), 371-398. doi:10.14395/hittitilahiyat.285727
- Durmuş, Ü. (2018). Teşehhüdü Mi'râcla İlişkilendiren Rivâyet Üzerine Bir Araştırma. *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi*, 22(1), 377-394. doi:10.18505/cuid.411025
- Ebû Ya'lâ el-Halîlî, Halîl b. Abdullâh b. Aḥmed b. İbrâhîm b. el-Halîl el-Kazvîni. (1409/1988). *el-İrşâd fî Ma'rifeti 'Ulemâ'i'l-Ḥadîs* (C. 1-3). Riyad: Mektebetu'r-Ruşd.
- Efendioğlu, M. (2008a). Saîd b. Cübeyr. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları.
- Efendioğlu, M. (2008b). Saîd b. Mansûr. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları.
- Erul, B. (2013). Zühayr b. Muâviye. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları.
- Güler, Z. (2006). Müsedded b. Müserhed. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları.
- Hatiboğlu, İ. (1998). Hişâm ed-Destüvâi. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları.
- Hatiboğlu, İ. (2010). Şu'be b. Haccâc. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları.
- İbn Abdülberri en-Nemerî. (1414). *el-İstizkâr*. Şam-Halep: Dâru Kuteybe - Dâru'l-Vaî.
- İbn Ebû Hâtim, E. M. A. b. M. (1271). *el-Cerh ve't-ta'dîl* (C. 1-9). Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî.
- İbn Hacer el-Askalânî, E.-F. Ş. A. b. A. (1326). *Tehzîbü't-Tehzîb* (C. 1-12). Haydarabad: Matbaatu Meclis-i Dâiretü'l-Maârifî'n-Nizâmiyye.
- İbn Hacer el-Askalânî, E.-F. Ş. A. b. A. (1379). *Fethu'l-bârî bi şerhi Sahîhi'l-Buhârî* (C. 1-13). Beyrut: Dâru'l-Ma'rife.
- İbn Hacer el-Askalânî, E.-F. Ş. A. b. A. (1486). *Takrîbü't-Tehzîb*. Halep: Dâru'r-Reşîd.

- İbn Hibbân, E. H. M. b. H. (1395). *es-Sikât* (C. 1-9). Beyrut: Dârü'l-Fikr.
- İbn Kudâme, M. el-Makdisî. (2015). *el-Muğni (Delilleriyle Hanbeli Fıkhu)*. (A. Alpaslan Tunçer, çev.). İstanbul: Polen Yayınları.
- İbn Sa'd, E. A. M. b. S. (1968). *et-Tabakâtü'l-kübrâ* (C. 1-8). Beyrut: Dârü Sâdr.
- İbnü'l-Esîr, M. (2008). *Câmiu'l-Usûl Tercüme ve Şerh*. (K. Sandıkçı ve M. Koçak, çev.) (C. 1-19). İstanbul: Ensar Yayınları.
- İclî, E.-H. A. b. A. (1405). *Ma'rifetü's-sikât* (C. 1-2). Medine: Mektebetü'd-Dâr.
- Kahraman, A. (2011). Tâvûs b. Keysân. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları.
- Kallek, C. (2013). Yahyâ b. Âdem. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları.
- Kandemir, M. Y. (1994a). Ebû Nuaym, Fazl b. Dükeyn. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları.
- Kandemir, M. Y. (1994b). Ebû Avâne el-Vâsîfî. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları.
- Kandemir, M. Y. (1996). Gunder. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları.
- Karacabey, S. (2000). İbnü'l-Mu'temir. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları.
- Kesler, M. F. (2006). Mücâhid b. Cebr. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları.
- Koçyigit, T. (1988). Abd b. Humeyd. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları.
- Köse, S. (1997). Hafs b. Gıyâs. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları.
- Mâlik b. Enes, E. A. (1429). *el-Muvatta'*. Beyrut: Dârü'l-Ma'rife.
- Mizzî, Y. b. A. (1400). *Tehzîbü'l-Kemâl fi esmâ'î'r-ricâl* (C. 1-35). Beyrut: Müessesetü'r-Risâle.
- Müslim, E.-H. M. b. el-Haccâc. (1999). *el-Câmiu's-sahîh*. Beyrut: Dârü'l-Erkâm.
- Nesâî, Ebû Abdurrahmân Ahmed b. Şuayb. (1396). *Ed-Duafâ' ve'l-metrûkîn*. Halep: Dârü'l-Vaî.
- Nesâî, Ebû Abdurrahman Ahmed b. Şuayb. (1424). *Tesmiyetü's-şuyûh*. Beyrut: Dârü'l-Beşâiri'l-İslâmiyye.
- Nevevî, E. Z. Y. b. Ş. (1392). *el-Minhâc fi şerhi Sahîhi Müslim b. Haccâc* (C. 1-18). Beyrut: Dârü İhyâi't-Türâsi'l-Arabî.
- Özkan, H. (2013). Yahyâ b. Yahyâ el-Minkarî. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları.
- Özkan, H. (2013). Zührî. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları.
- Sahnûn, E. S. A. b. S. (t.y.). *el-Müdevvenetü'l-kübrâ*. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- Saklan, B. (2010). Süleyman b. Tarhân. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları.
- Sa'lebî, E. İ. A. b. M. (2002). *El-Keşf ve'l-beyân fi tefsîri'l-Kur'ân* (C. 1-10). Beyrut: Dârü İhyâi't-Türâsi'l-Arabî.
- Serahsî, Ş. (2008). *el-Mebsût*. ed. Mustafa Cevat Akşit. İstanbul: Gümüşev Yayınları.
- Sönmez, M. A. (1994). Ebû'z-Zübeyr. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları.
- Sönmez, M. A. (1999). İbn Ebû Arûbe. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları.
- Şâfiî, M. b. İ. (1405). *İhtilâfî'l-hadis*. thk. Âmir Ahmed Haydar. Beyrut: Müessesetü'l-Kütübi's-Sekafiyye.
- Şâfiî, M. b. İ. (2003). *er-Risâle*. (Abdulkadir Şener ve İbrahim Çalıskan, çev.) (3. bs.). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Tahâvî, E. C. A. b. M. (2009). *Şerhu Me'âni'l-âsâr (Hadislerle İslâm Fıkhu)*. (M. Beşir Eryarsoy, çev.). İstanbul: Kitâbî Yayınevi.
- Tirmizî, E. İ. M. b. İ. (2008). *es-Sünen*. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- Toksarı, A. (2000). İbnü'l-Müsennâ. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları.
- Tuğ, S. (1994). Ebû Hayseme, Züheyr b. Harb. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları.
- Uğur, M. (1991). A'meş. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları.
- Uğur, M. (1992). Büндâr, Muhammed b. Beşşâr. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları.
- Yardı, A. (1999). İbn Ebû Şeybe, Ebû Bekir. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları.
- Yıldırım, S. ve Demir, S. (2018). Abdülbasit el-Malati ve el-Kavlü'l-Meşhud fi Tercih-i Teşehhüd-i İbn-i Mes'ud Adlı Risalesi (C. 2, ss. 175-192). Uluslararası Geçmişten Günümüze Malatyalı İlim ve Fikir İnsanları Sempozyumu, sunulmuş bildiri, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Yıldız, İ. (2022). *Alkame b. Kayıs*. İstanbul: Siyer Yayınları.
- Yılmaz, H. (2013). Zâide b. Kudâme. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları.
- Zehebî, E. A. Ş. M. b. A. (1405). *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ* (3. bs., C. 1-25). Beyrut: Müessesetü'r-Risâle.
- Zehebî, E. A. Ş. M. b. A. (1407). *Târîhu'l-İslâm ve vefeyâtü'l-meşâhîr ve'l-a'lâm*. Beyrut: Dârü'l-Kitâbi'l-Arabî.
- Zehebî, E. A. Ş. M. b. A. (1412). *er-Ruvâtü's-sikât el-mütekellem fihim bimâ lâ yücübü reddehüm*. Beyrut: Dârü'l-Beşâiri'l-İslâmiyye.
- Zehebî, E. A. Ş. M. b. A. (1413). *el-Kâşif fi ma'rifeti men lehu rivâyetun fi'l-kütübi's-sitte* (C. 1-2). Cidde: Dârü'l-Kible.

Structured Abstract

There are some differences between the sects due to the narrations in some of the prayers recited during the prayer, which is one of the most important worships of the religion of Islam. One of these prayers is Tahiyat prayer. Tahiyat prayer is a special prayer that is read with certain words while sitting in prayer. In order for the prayer to be valid, it has an important place, unlike other prayers, because it must be read especially in the last sitting. Due to the words of Shahada in it, the concept of "tashahhud" is used as a fiqh term to express the prayer of Tahiyat in prayer, which means "to bear witness, to sit in tahiya, to ask for testimony". The aim of this study is to determine the narrations that constitute a source for the different practices of the sects for the recitation of Tahiyat prayer, to examine and evaluate the narrations in terms of isnad and text. Regarding the way this prayer is read, Hanafi and Hanbali sects act with the narration of Abdullah bin Mas'ud, the Shafi school with the narration of Abdullah bin Abbas, and the Maliki school with the narration of Hazrat Umar. In addition to these narrations, there is another narration from Abu Musa al-Ash'ari in Sahih Muslim. The narration of Abdullah bin Mas'ud is narrated in both Sahih al-Bukhari and Sahih Muslim. So this is agreed (muttefekun aleyh). Abdullah bin Abbas and Abu Musa al-Ash'ari narrations are only in Sahih Muslim, and the narration of Hazrat Umar is in al-Muwatta. In the study, the narratives coming with different deeds were analyzed in terms of text and the differences in the text were revealed. While examining the isnad, the books of jarh-tadil, tabaqat and rijall were used. Then, a comparative evaluation of the narrations in terms of isnad and text was made. It is seen that the source of the opinions of the sects about the way of reading Tahiyat prayer is the narrations from the Prophet. When the attribution of all the narrations is examined, it is seen that the narrators are generally accepted as reliable by the scholars of jarh and tadil. On the other hand, it is seen that the narrators, who have some elements of criticism, do not have such a severe anecdotal expression to reject their narrations. In addition, when each narration is evaluated as a whole with other narrations both in itself and in the context of Tahiyat prayer, it is important in this respect that they do not contain any contradictions in terms of their meaning, on the contrary, they support each other. Therefore, this point also reveals that the narrators conveyed the narration duly and that they were reliable. In addition to all these, the narration of Abdullah bin Mas'ud is the strongest narration, due to the fact that it is agreed (muttefekun aleyh), that it has more isnads than other narrations, and the reliability of the narrators in the isnad. While the narrations of Abdullah bin Mas'ud, Abdullah bin Abbas and Abu Musa al-Ash'ari are marfu, the narration of Hazrat Omar is mawkuf. While analyzing the text, the reader was informed about the differences between the texts coming with different deeds and their effect on the narration. The reason for the difference in reading is the narrations related to the subject and the reasons for preferring these narrations of the sects. However, in terms of text, there are no serious differences between the narrations. It is understood that there is a harmony between them. Especially in the part of Tahiyat prayer, it is seen that there is no difference between them except for a few additional words and letters that will not distort the meaning, and the displacement of the words. At the point of preference of the narrations of the sects, for Hanefis it is stated that both the soundness of the narration and the name of Kufa and Abdullah bin Mas'ud are effective as the reason for preferring the narration of Abdullah bin Mas'ud. For Hanbalis, it is shown that it is the strongest in terms of isnad and that the number of narrators is higher. For Shafiis, the reason for preferring the narration of Abdullah bin Abbas is the word "al-mubarakat", which is stated to be more suitable for the Qur'an in the narration and is not included in other narrations. It is also stated that the Hijaz and the name Abdullah bin Abbas are influential. The reason why Malikis preferred the narration of Hazrat Umar is shown that he may have learned this narration only from the Prophet. It is also shown that while he teaches this prayer on the pulpit to people who do not know, none of the Companions who are there and know this prayer object to it. Although it is recorded that the people of Basra narrated the narration of Abu Musa al-Ash'ari, as far as can be determined, there is no information in the books of the above-mentioned sects that they acted on this narration.